

De Sociaal-artistieke praktijk

Waardes en uitdagingen

Speels Collectief, 2019

**cultuur
oost.**

**cultuur
oost.**

COLOFON

Cultuur Oost
Vossenstraat 6
6811 JL Arnhem
026 3519029
info@cultuuroost.nl
www.cultuuroost.nl

Auteur: Irene Flapper

Datum: Oktober 2020

Radboud Universiteit Nijmegen

Opleiding: Master Kunstbedrijf en Cultuurbeleid

Studentnummer: 1011989

Masterstage: Onderzoeksrapport

Docent: Marcel van den Haak (Radboud Universiteit)

Begeleidster: Rose Figdor (Cultuur Oost)

© Cultuur Oost

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Inhoudsopgave

Inleiding	p.4
Hoofdstuk 1 De onderzoeksmethode	
1.1 Het onderzoeksproces	p.9
1.2 De interviews	p.9
1.3 Mijn onderzoeksbril	p.11
1.4 Definities	p.11
Hoofdstuk 2 Waardes van betekenis en leren over en door de kunsten	
2.1 Waardes van betekenis	p.13
2.2 Leren over en door de kunsten	p.16
Hoofdstuk 3 Positieve gezondheid, het waardigheidsparadigma, een waardig leven	
3.1 Model positieve gezondheid	p.18
3.2 Het waardigheidsparadigma	p.20
3.3 Een waardig leven	p.22
Hoofdstuk 4 Financiële haalbaarheid	
4.1 Financiële haalbaarheid	p.25
4.2 Samen cultuur maken	p.26
4.3 Theater zonder beperking	p.27
Hoofdstuk 5 Samenwerkingen	
5.1 Duurzame samenwerkingen	p.29
5.2 Balans tussen sociaal en artistiek	p.30
Hoofdstuk 6 Conclusie en aanbevelingen	
6.1 Antwoord op de onderzoeksvraag	p.31
6.2 Aanbevelingen	p.32
Bibliografie	p.33
<u>Bijlages</u>	
• Interviewgide begeleiders/ opdrachtgevers	p.36

Inleiding

Cultuur van en voor iedereen

Minister van Engelshoven beschrijft in de *Uitgangspunten Cultuurbeleid 2021-2024* dat cultuur van en voor iedereen is, ongeacht de plek waar je woont, uit welk gezin je komt of welke culturele achtergrond je hebt, ongeacht je leeftijd, geslacht, beperking of opleiding. Ze geeft aan dat de cultuurparticipatie in Nederland groot is, maar dat er nog een te groot verschil bestaat in cultuurdeelname en –beleving tussen groepen burgers. Hierin geeft zij ook aan dat ze grote waarde hecht aan het VN-verdrag inzake rechten van personen met een handicap. Minister van Engelshoven heeft gesproken met vertegenwoordigers van gehandicaptenorganisaties op het gebied van cultuurdeelname. Uit die gesprekken bleek een grote behoefte aan eigentijds aanbod en creatieve activiteiten. (Engelshoven, 2019)

De sociaal-artistieke praktijk

Minister van Engelshoven heeft aangegeven dat ze zich in de nieuwe beleidsperiode wil focussen op cultuurparticipatie, want cultuurdeelname en -beleving moet voor iedereen toegankelijk zijn, ook voor mensen met een handicap. De sociaal-artistieke praktijk biedt binnen de visie en missie van de nieuwe beleidsperiode, op het gebied van cultuurparticipatie, een hoop kansen en inzichten. In het literatuuronderzoek ga ik hier dieper op in. Voor Cultuur Oost, Gelders netwerk- en expertisecentrum voor de kunst- en cultuursector, heb ik namelijk onderzoek gedaan op het gebied van de sociaal-artistieke praktijk.

Maar wat is een sociaal-artistieke praktijk en op welke manier wordt die gedefinieerd? Bijna iedereen in de culturele- en sociale sector definieert het begrip weer anders. Als onderzoeker beschrijf ik het als volgt:

Beschrijving

Een sociaal-artistieke praktijk is een vrijplaats waarin mensen met een ondersteuningsvraag (deelnemers¹) of anderen in samenwerking met kunstenaars en sociale professionals een artistiek kwalitatief product produceren. Dit kan een dans- of een theatervoorstelling zijn, maar ook een beeldende tentoonstelling. 'Tal van zorg- en welzijnsorganisaties hebben sociaal-artistieke praktijken verankerd in hun missie. Dit uit zich bijvoorbeeld in dagbesteding met kunstzinnige activiteiten' (Wicherink, 1). Ik richt mij binnen het onderzoek op deze sociaal artistieke praktijken, die dagbesteding bieden aan mensen met en zonder beperking.

Het proces naar het artistieke eindproduct en de samenwerking is belangrijk. Doordat sociale en artistieke professionals coöpereren ontstaat er een solide en veilige basis voor deelnemers om te experimenteren met, en vorm te geven aan, artistieke projecten. De deelnemers kunnen verschillende competenties ontwikkelen, zoals: netwerken, zelfvertrouwen, talenten aanboren, verbindingen aangaan en structuur creëren in het dagelijks leven.

De artistieke professional bewaakt het artistieke proces en de artistieke kwaliteit. 'Het artistieke biedt ruimte voor maatschappelijke en maatschappijkritische reflectie. Normen kunnen

¹ In het onderzoek noem ik mensen met een ondersteuningsvraag bewust deelnemer en geen cliënt. In het sociale domein en in de zorgsector wordt deze term vaak gebruikt, maar ik vind het afdoen aan de kwaliteiten en talenten die een deelnemer heeft en meeneemt binnen een sociaal-artistieke praktijk. Een persoon met een ondersteuningsvraag is veel meer dan enkel zijn of haar beperking of ondersteuningsvraag.

worden bevraagd, bijvoorbeeld als het gaat over de perceptie van en omgang met beperkingen in onze samenleving' (Wicherink,1).

De sociale professional focust meer op de grenzen en de behoeftes van de deelnemers. Deze processen lopen in elkaar over en kunnen elkaar versterken; op een positieve en negatieve wijze, afhankelijk van hoe de samenwerking binnen een sociaal-artistische praktijk is georganiseerd. Het proces wordt versterkt als de sociale en artistieke professional elkaars 'taal' en werkwijze begrijpen (ze brengen tijd met elkaar door en bespreken de voortgang van de individuele deelnemers). Als ze elkaars methoden niet begrijpen kan dit voor wrijving zorgen. Soms is er in de sociaal-artistische praktijk fysiek gezien geen sociale professional aanwezig, maar monitort hij of zij op de achtergrond. Een sociaal-artistische praktijk kan opgericht zijn in opdracht van een zorginstelling of vanuit een zorgvraag. De praktijken zijn dan vaak afhankelijk van financiering van zo'n zorginstelling of van de gemeente.

Leerwerkpraktijk

Daarnaast heb je ook nog sociaal-artistische leerwerkpraktijken. 'De afgelopen jaren is er een tendens waarin hogescholen en andere onderwijsinstellingen zich steeds nadrukkelijker profileren in het werkveld, zo ook in sociaal-artistische praktijken. De onderwijsinstellingen zetten zogenoemde leerwerkplaatsen op die ook worden aangeduid met de termen labs, sparkcentres en werkplaatsen. In deze leerwerkplaatsen komen studenten, docenten, werkveldprofessionals, burgers, cliënten, onderzoekers en anderen bijeen om elkaar te ontmoeten en samen te leren en werken' (Wicherink, 1).

Op deze plekken werken studenten van verschillende opleidingen samen met de deelnemers naar een eindproduct toe. Dit is in de vorm van een pilot of een stage voor de studenten. Het eigen leerproces van de studenten staat hierin centraal, maar ook de uitwisseling met elkaar. Wat kan je leren van elkaars expertise en op welke manier zet je dat in? De studenten van de opleidingen dans en theater van ArtEZ Hogeschool en de opleiding Social Work van de HAN werken samen binnen verschillende sociaal artistieke praktijken in Arnhem en omgeving. 'Daar waar een leerwerkplaats zich bevindt in een sociaal-artistische praktijk kan worden gesproken van een sociaal-artistische leerwerkpraktijk' (Wicherink, 1).

Cultuur Oost en Het Reisgezelschap

Cultuur Oost heeft de ambitie om kunst en cultuur nog toegankelijker te maken voor alle Gelderlanders, ongeacht leeftijd, achtergrond of sociale status. Cultuur Oost heeft in het jaarplan 'De kracht van kunst en cultuur, uitwerking visiedocument 2020' beschreven dat cultuurparticipatie mensen bij elkaar brengt en thema's in de samenleving bespreekbaar maakt. Vanuit hun provinciale opdracht draagt Cultuur Oost bij aan participatie door kunst in te zetten in het sociale domein. Door te adviseren, netwerken en scholing aan te bieden richt Cultuur Oost zich op het bevorderen van duurzame samenwerkingen tussen het kunstenveld en het sociale domein. Naast cultuurparticipatie vindt Cultuur Oost onderzoek ook erg belangrijk i.v.m. innovatie. 'Samen met o.a. ArtEZ Hogeschool voor de Kunsten, de HAN en de Radboud Universiteit Nijmegen onderzoekt Cultuur Oost hoe kunst en cultuur kunnen bijdragen aan cultuureducatie, -participatie, talentontwikkeling en de samenleving (Cultuur Oost, 5).

Binnen mijn onderzoek werk ik binnen het Reisgezelschap 'Kunst en Maatschappelijke Inclusie'. Dit is

een kennis- en expertisenetwerk van en voor professionals uit diverse sectoren, zoals de kunst- en cultuursector, welzijnssector, zorgsector en diverse opleidingen. Het netwerk is een initiatief van het LKCA, Cultuur Oost, ArtEZ Hogeschool voor de Kunsten (opleiding docent dans en theater) en de HAN (opleiding Social Work). Het netwerk richt zich op de ontschotting tussen de werk- en opleidingsvelden kunst en zorg- en welzijn. De initiatiefnemers zijn er van overtuigd dat praktijken (projecten en initiatieven) waarin deze twee domeinen en systeemwerelden samenkomen, bijdragen aan de kwaliteit van leven van mensen met een ondersteuningsbehoefte. Kunst beschikt over eigenschappen die kunnen leiden tot een groter welbevinden van mensen in kwetsbare posities. Sociaal werk is een waardevolle bron voor kunstenaars in de zoektocht naar hoe op andere manieren, bij kwetsbare mensen, aansluiting gezocht kan worden om de cultuurparticipatie te bevorderen.

Het Reisgezelschap wil het speelveld rondom sociaal artistieke praktijken in beeld en in stelling brengen. Dit doen ze door te bouwen aan een netwerk van mensen, praktijken, initiatieven en organisaties. De ambitie is om de opgedane kennis en specialisatie te verduurzamen en stevig te verankeren in de sociaal artistieke praktijken en binnen het curriculum van het hoger beroepsonderwijs. Daarnaast participeren de studenten van de twee opleidingen ook binnen het netwerk, met als doel om de verbindingen tussen de domeinen kunst en cultuur en zorg en welzijn/ sociaal te versterken en om van elkaar te leren. Het helpt als studenten elkaar vroeg in de opleiding binnen school en in de praktijk ontmoeten en samenwerken. Omdat ze dan echt complementair aan elkaar zich kunnen ontwikkelen en daarmee ook een basis leggen om dat na hun studie ook in de praktijk te brengen. Zij vernieuwen bovendien van binnenuit hiermee de bestaande praktijken en werkvelden en het onderwijs (Figdor, 5).

Het Reisgezelschap focust zich hierdoor op twee manieren van samenwerken: het samenwerken in een leergemeenschap en het samenwerken in sociaal-artistieke praktijken. In het visiedocument van het Reisgezelschap wordt aangegeven dat het in allebei de domeinen niet meer zo ter discussie staat dat sociaal artistieke praktijken bijdragen aan de kwaliteit van leven van kwetsbare mensen. Het gaat nu vooral om het sterker uitbouwen van een structurele basis voor alle initiatieven en het versterken van de beweging om helpende verbindingen te leggen. Uit de praktijk blijkt dat er nog allerlei factoren bestaan die het sociaal artistiek werken in de weg staan. Is het project bijvoorbeeld echt gestart bij de vraag en behoefte van de mensen? Hoe wordt het gefinancierd en is dit wel structureel genoeg i.v.m. het waarborgen van de continuïteit? Wie voert de regie? Hoe wordt er samengewerkt? Welke impact wordt gecreëerd? Hoe duurzaam zijn de projecten? (Figdor, 1).

Het onderzoek

Inclusie en diversiteit zijn voor Cultuur Oost een belangrijk onderwerp. Daarom ondertekende Cultuur Oost de agenda van de inclusieve podiumkunsten en zet zij in op gelijkwaardige participatie in de samenleving. In het bijzonder vragen ze aandacht voor al die (aankomende) sociaal-artistieke professionals en -initiatieven die met eindeloos veel geduld en enthousiasme - en ook vaak minimale middelen - grote impact veroorzaken op het gebied van participatie voor mensen in de maatschappij. Zij zijn hard nodig in deze tijd en verdienen het om gezien en goed gepositioneerd te worden (Figdor, 1)

Daarom wil het Reisgezelschap en Cultuur Oost dit jaar de kracht van sociaal-artistieke praktijken op de kaart zetten. Ze willen het belang van sociaal-artistieke praktijken duiden bij diverse stakeholders binnen het culturele- en het sociale domein. De maatschappelijke impact en waarde van de sociaal-artistieke praktijk is hierin een belangrijk onderdeel. Het gaat namelijk om het stimuleren van een vraaggestuurd aanbod waarbij de stakeholders elkaar kennen en samenwerken.

Om het belang van het sociaal-artistiek werken aan te tonen en om de opbrengsten van het Reisgezelschap zichtbaar te maken is er op initiatief van Cultuur Oost een publicatie samengesteld van verschillende artikelen: 'De veranderkracht van sociaal-artistiek samenwerken'. Met als ondertitel: Onderweg naar een gedeelde visie en werkwijze. De opbrengsten van het Reisgezelschap hebben voor een deel plaatsgevonden in de sociaal-artistieke leerwerkpraktijken. Zelf heb ik ook drie artikelen voor de publicatie geschreven, waarvan een beknopte versie van dit onderzoek er één van is. Middels de publicatie gaan we de dialoog aan met diverse stakeholders, zoals professionals uit de zorg- en welzijnssector, culturele sector en ambtenaren van diverse gemeentes en de provincie. Daarnaast worden er ook, indien mogelijk, buzztours langs diverse sociaal-artistieke praktijken in Gelderland georganiseerd, zodat de stakeholders de kracht van het sociaal-artistiek werken ook in de praktijk kunnen ervaren. Het woord buzztour verwijst naar buzz, van zoemen en bekendmaken. Als corona nog volop aanwezig is, dan worden er live-streams georganiseerd.

De publicatie biedt een opening naar het discours rondom inclusie en diversiteit in relatie tot cultuurparticipatie en stimuleert nieuwe samenwerkingen. Door onderzoek te doen naar diverse aspecten binnen de sociaal artistieke praktijk kan ik een bijdrage leveren aan dit discours. Ik richt mij binnen het onderzoek naar de sociaal artistieke praktijk op de opdrachtgevers, de sociale professionals en de deelnemers van twee sociaal artistieke praktijken: Het Speels Collectief en Theater Klare Taal (in hoofdstuk 1 beschrijf ik de praktijken uitgebreider).

Het gebeurt te vaak dat opdrachtgevers en beleidsmakers de waardes van de sociaal artistieke praktijk niet voldoende inzien en de maatschappelijke impact ervan verkeerd inschatten. Het kan natuurlijk ook zo zijn dat ze de sociaal artistieke praktijk overschatten en dat de verwachtingen niet uitkomen. Hierdoor kan het gebeuren dat financiële bijdrages of samenwerkingen na een jaar of twee stopgezet kunnen worden. Hierdoor kunnen sociaal artistieke praktijken in de financiële problemen komen en de samenwerkingen in de knel. Vooral de deelnemers met een ondersteuningsvraag zijn dan vaak de dupe, met alle gevolgen van dien.

Daarom onderzoek ik welke waardes en betekenissen opdrachtgevers, sociale professionals en deelnemers aan sociaal-artistieke praktijken koppelen. Op deze manier wil ik de waardes van sociaal-artistieke praktijken zichtbaar maken voor beleidsmakers en opdrachtgevers en hen inspireren met als doel dat de praktijken ook echt op waarde worden geschat. Ik wil voor hen inzichtelijk maken waarom het waardevol is om gebruik te maken van sociaal-artistieke praktijken. Nu moeten initiatiefnemers van sociaal-artistieke praktijken bij opdrachtgevers of gemeentes steeds verantwoordelijk worden gehouden voor de praktijk oplevert of welke waarde en betekenis het heeft voor de deelnemers. Door hierover duidelijkheid te scheppen en er over te schrijven hoop ik hier verandering in te brengen.

Ook zijn de samenwerkingen tussen opdrachtgevers en sociaal-artistieke praktijken vaak projectmatig. Er zijn vaak geen duurzame samenwerkingen. Daarom onderzoek ik ook hoe de samenwerking tussen opdrachtgevers en sociaal-artistieke praktijken verduurzaamd kan worden. Ook de financiële rol van opdrachtgevers binnen de samenwerking onderzoek ik en wat er voor nodig is om de financiële stabiliteit van sociaal-artistieke praktijken te waarborgen. Indicatiegeld van deelnemers is vaak de enige financieringsbron van sociaal-artistieke praktijken. Deze financieringsbron is vaak niet toereikend genoeg om alles, zoals materiaal en huur, te betalen. Het staat innovatie en groei in de weg.

Ik onderzoek daarnaast wat het voor de deelnemers betekent om te participeren binnen een sociaal-artistieke praktijk. Dit wil ik binnen de publicatie goed benadrukken. Hierdoor toon ik aan welke waardes het participeren binnen een sociaal-artistieke praktijken heeft voor deelnemers en de sociale- en artistieke professionals. De volgende onderzoeksvraag staat centraal in mijn onderzoek:

Onderzoeksvraag

Welke verschillende waardes schrijven sociale professionals, opdrachtgevers en deelnemers toe aan sociaal-artistieke praktijken en welke uitdagingen zijn er op het gebied van samenwerkingen en financiële stabiliteit voor sociaal-artistieke praktijken? ²

Deelvragen

Opdrachtgevers/ beleidmakers:

- Welke sociale en artistieke waardes schrijven opdrachtgevers en beleidmakers toe aan sociaal-artistieke praktijken?
- Wat is er voor nodig om de samenwerking te verduurzamen tussen sociaal-artistieke praktijken en opdrachtgevers?
- Wat zijn de valkuilen/ fricties binnen deze samenwerkingen (afstemming doelen/ opdracht)?
- Hoe verhouden de sociale- en artistieke professional zich tot elkaar binnen een sociaal-artistieke praktijk?
- Op welke manier wordt de financiële stabiliteit van een sociaal-artistieke praktijk gewaarborgd? Wat zijn hierin de valkuilen?

Deelnemers:

- Hoe ervaren de deelnemers het om te participeren binnen een sociaal-artistieke praktijk?
- Welke sociale en artistieke waardes en leermomenten spelen hierin een rol?

Leeswijzer

In hoofdstuk 1 beschrijf ik op welke manier ik onderzoek heb gedaan: de onderzoeksmethode. Ik beschrijf welke personen ik heb geïnterviewd en wat mijn onderzoeksbril is. In hoofdstuk 2 leg ik twee theorieën uit en koppel ik dit aan de data uit de interviews. Elke theorie beschrijft waardes op een andere manier, waardoor de data van de interviews vanuit een andere invalshoek bekeken kunnen worden. Dit doe ik ook in hoofdstuk 3 met betrekking tot drie andere theorieën. In hoofdstuk 4 beschrijf ik de financiële haalbaarheid van sociaal artistieke praktijken en in hoofdstuk 5 de samenwerkingen. Wat is er nodig voor een duurzame samenwerking en waar liggen hierin de knelpunten? In hoofdstuk 6 geef ik antwoord op de onderzoeksvraag en geef ik aanbevelingen voor de sector.

Hoofdstuk 1 Onderzoeksmethode

1.1 Het onderzoeksproces

Om de deelvragen te kunnen beantwoorden, en uiteindelijk de hoofdvraag, heb ik mij eerst gericht

² In hoofdstuk 1 leg ik uit om welke sociaal-artistieke praktijken, professionals en deelnemers het gaat.

op het interviewen van opdrachtgevers, sociale professionals en deelnemers. Deze interviews heb ik geanalyseerd met betrekking tot de uitspraken die zij hebben gedaan over waardes. Deze waardes gaan bijvoorbeeld over welke waarde het heeft voor een deelnemer om bij een sociaal-artistieke praktijk te spelen. Deze data heb ik gekoppeld aan vijf theorieën. Elke theorie interpreteert waardes weer op een andere manier. De ene theorie richt zich meer op de gezondheidsaspecten van deelnemers en de ander meer op bepaalde denkpatronen in de zorg. Ik heb voor deze onderzoeksmethode gekozen, omdat alle vijf de theorieën weer een ander perspectief geven op de interpretatie van de data uit de interviews. Dit levert interessante invalshoeken op. Daarna heb ik de vijf theorieën ook met elkaar vergeleken. Wat komt overeen en waarin zitten de verschillen?

De vijf theorieën die ik heb toegepast zijn:

- De betekenisgevende waardes van kunst in het Sociaal Domein van Erik Janssen (2018).
- 'Learning in and Trough the Arts' van Mike Flemming (2011).
- Het waardigheidsparadigma van Antoinette Reerink, Anne-Mei The en Eline Roelofsen (2017).
- Het model Positieve Gezondheid van Machteld Huber (2014).
- 'The Central Capabilities' van Martha Nussbaum (2011).

Dit eerste onderzoeksproces geeft antwoord op het eerste gedeelte uit mijn onderzoeksvraag: Welke verschillende waardes schrijven beleidmakers, opdrachtgevers en deelnemers toe aan sociaal-artistieke praktijken? Het tweede gedeelte van de onderzoeksvraag, over samenwerkingen en financiële stabiliteit, heb ik beantwoord aan de hand van antwoorden uit de interviews. Met betrekking tot het gedeelte samenwerkingen heb ik nog een koppeling gemaakt met het onderzoek van Xanne Mensinga: 'Towards Successful Cultural Interventions (Socio-artistic Practices): Enhancing the Collaboration between the Artistic Domain and the Public Health Domain', 2019. Zij geeft hierin aan welke voorwaarden belangrijk zijn voor een succesvolle en duurzame samenwerking. Ook het artikel 'Learning in and Trough the Arts' (2011) van Mike Flemming heb ik verwerkt in het onderzoek. Hierin maak ik een verbinding tussen sociaal-artistieke praktijken en over leren door de kunsten en leren over de kunsten.

1.2 De interviews

Voor het onderzoek heb ik twee verschillende medewerkers van zorginstellingen geïnterviewd. Marieke de Groot heb ik als eerste geïnterviewd. Zij werkt als begeleider van cliënten bij Stichting De Driestroom. Zij begeleidt cliënten van verschillende werkposten en dagbestedingsplekken, waaronder de spelers van Theater Klare Taal. Zij is altijd aanwezig bij de repetities om de spelers ook individuele begeleiding te kunnen geven. Daarnaast regelt ze allerlei praktische zaken, zoals vervoer, maar heeft ze ook contact met de familie van de spelers over bijvoorbeeld persoonlijke leerplannen. Stichting de Driestroom is een grote zorgpartij en heeft woonvoorzieningen, werkposten en dagbestedingslocaties voor mensen (kinderen, volwassenen en ouderen) met een ondersteuning- en zorgvraag. Daarnaast bieden ze ook coaching en ambulante zorg op diverse gebieden.

Diana Rodenburg is productspecialist bij Stichting Siza. Als productspecialist ontwerpt zij zorgconcepten en methodieken die kunnen worden ingezet binnen woonvoorzieningen, maar ook binnen dagbestedingsplekken. Hierin staat altijd de zorgvraag van een bepaalde groep of community centraal. Als productspecialist is zij nu ook betrokken bij het Speels Collectief om de samenwerking tussen hen en Siza te verduurzamen. Siza, is net zoals, de Driestroom, een grote zorgaanbieder in de regio. De interviews waren diepte-interviews waarbij ik gebruik heb gemaakt van interviewguides (zie bijlages). Ik heb hen geïnterviewd over hun rol binnen de samenwerking met de sociaal artistieke

praktijk en op welke manier zij de sociale en artistieke waarden van sociaal artistieke praktijken beschrijven.

De vier deelnemers die ik heb geïnterviewd zijn twee spelers van de sociaal artistieke praktijk Speels Collectief: Joanne van Beek en Hendrie Bombach. De andere twee spelers zijn van Theater Klare Taal: Veerle Wijnheymer en Bram Reichwein. De deelnemers hebben allemaal een verschillende ondersteuningsvraag op het gebied van dagbesteding. Deze ondersteuningsvraag kan betrekking hebben op het aangeven van eigen grenzen of het aangaan van sociale relaties. Tijdens de interviews van Theater Klare Taal hielp de begeleidster en artistiek professional Caro Wicher met het interviewen van de spelers. Nadat ik met de deelnemers heb gesproken, heb ik ook weer met Diana Rodenburg en Marieke de Groot gesproken over de interviews met de deelnemers en welke antwoorden zij gaven. Op deze manier heb ik een terugkoppeling gemaakt naar hen en weten zij ook wat de deelnemers hebben geantwoord op bepaalde vragen. Dit kan voor hen ook weer nieuwe inzichten opleveren.

Dit zijn de twee praktijken waar de deelnemers spelen:

Speels Collectief 'Theater zonder beperking'

Speels Collectief is een stichting en biedt sociaal artistiek theater voor iedereen met en zonder beperking.

Ze maken voorstellingen en geven lessen en workshops. ArtEZ Hogeschool voor de Kunsten is hun thuisbasis in Arnhem. Hier repeteren ze met twee groepen die per project wisselen van samenstelling. Landpark Assisië in Biezenmortel is hun thuisbasis in Brabant. Met Studio Assisië werken ze hier aan de ontwikkeling van een veelzijdig theater-programma. Ze programmeren diverse grote en kleine voorstellingen en geven wekelijks theaterworkshops die toegankelijk zijn voor iedereen. Bij al hun projecten zijn studenten van verschillende kunstopleidingen betrokken.

De visie van het Speels Collectief beschrijven ze als volgt: *'De maatschappij verdeelt ons in categorieën, bestempelt ons als 'normaal' of 'abnormaal'. Deze verdeling bepaalt in welke mate iemand het recht heeft deel uit te maken van de samenleving. Volgens ons is niet een bepaald lichaam of een bepaalde geest beperkend, maar de sociale structuur en onze definitie van 'normaal'. We bevragen de norm, zoeken de verwondering en omarmen het ongewone'* (Speels Collectief, 2020)

<https://www.speelscollectief.nl/overons>

Theater Klare Taal

van Driestroom.

Theater Klare Taal is een samenwerking van Driestroom en ArtEZ. Samen maken zij het mogelijk dat spelers met een verstandelijke beperking of een ondersteuningsvraag toegang krijgen tot het maken van kunst. Theater Klare Taal biedt ook ruimte aan stagiaires van de ArtEZ-opleidingen Docent Theater, Docent Dans, Muziektheater, Muziektherapie en Uitvoerend Dans én aan studenten van de HAN Social Studies (Hogeschool Arnhem-Nijmegen).

<http://www.theaterklaretaal.nl/>

1.3 Mijn onderzoeksbrii

Voordat ik begon met het interviewen van de spelers van de sociaal-artistieke praktijken, heb ik eerst nagedacht over mijn onderzoeksbrii. Ik heb mij daarom eerst verdiept in het waardigheidsparadigma dat Antoinette Reerink, Anne-Mei The en Eline Roelofsen beschrijven in het artikel: 'Van burgercliënt naar perspectief van waardigheid' (2017). Hierin worden een aantal paradigma's die heersen over mensen met een beperking besproken. Zij pleiten voor een waardigheidsparadigma. Dit is een denkkader dat professionals in de zorg kan helpen om een transitie in gang te brengen m.b.t. het begeleiden van cliënten. Het biedt een denkkader om de zorg op een andere manier te beoordelen. Het waardigheidsparadigma heeft als visie dat alle mensen met een beperking, mensen zijn met verlangens en ervaringen en gelijkwaardig zijn aan ieder ander zonder beperking.

Ik heb tijdens de interviews met deelnemers zelf ook geprobeerd om te handelen vanuit het waardigheidsparadigma. Het gesprek met de deelnemers ben ik zo open mogelijk aangegaan en ik ben uitgegaan van hun eigen ervaringen. Door vanuit dit denkkader te interviewen zorg je ervoor dat jezelf als onderzoeker zo min mogelijk stuurt op bepaalde antwoorden en je bewust bent of wordt van je eigen vooroordelen. In hoofdstuk 2 ga ik nog dieper in op het waardigheidsparadigma en in mijn persoonlijke reflectie ga ik dieper in op mijn onderzoeksbrii.

1.4 Definities

In het onderzoek maak ik gebruik van verschillende definities. Deze definities kunnen door professionals met verschillende achtergronden anders geïnterpreteerd worden. Voor de duidelijkheid definieer ik de begrippen diversiteit, inclusie en participatie die binnen Cultuur Oost gehanteerd worden.

Diversiteit: Diversiteit betekent feitelijk dat iets divers is en dus niet homogeen. Als wij zorgen voor diversiteit, zorgen wij ervoor dat er verschillende mensen bij elkaar zitten. Dan zorgen we ervoor dat er een mooie mix ontstaat tussen: man en vrouw, LHBTI en hetero, hoog- en laagopgeleid, verschillende leeftijden, verschillende uitdagingen³, verschillende huidskleuren, verschillende culturele achtergronden, verschillende disciplines, etc.

Inclusie: Inclusie betekent feitelijk dat iedereen meetelt. Als wij zorgen voor inclusie, zorgen wij ervoor dat wij mensen het gevoel geven dat zij mee mogen doen. Dan zorgen wij ervoor dat alle drempels die er zijn weggehaald worden, waardoor iedereen het gevoel heeft dat ze een beroep op ons kunnen doen wanneer ze dat willen.

Participatie: Participatie betekent feitelijk gewoon meedoen. Als wij zorgen voor participatie, zorgen wij ervoor dat mensen mee kunnen doen. Dan zorgen wij voor de juiste faciliteiten en/of we kijken naar wat iemand wél kan waardoor diegene mee kan doen. Participatie is verbinding leggen tussen de diverse samenleving en een meer inclusieve kunstensector (Engen, 2020).

³ Vanuit Cultuur Oost hebben wij er voor gekozen om het woord uitdagingen te hanteren in plaats van beperkingen.

Hoofdstuk 2

Waardes van betekenis en leren over en door de kunsten

2.1 Waardes van betekenis

Waardes spelen op allerlei manieren een rol binnen een sociaal-artistieke praktijk. Soms zijn ze in balans en soms even niet. De deelnemers en de professionals werken, spelen en experimenteren met deze waardes. Ieder mens kan een waarde op zijn eigen manier beleven en hier invulling aan geven. Erik Jansen breekt een lans voor de betekenisgevende waardes van kunst in het sociaal domein. In het artikel 'Art and Creativity as Capability: Utilizing Art in Social Work Education' (2018) beschrijft hij dat het bij het vaststellen van de waarde van kunst niet per se gaat over 'doel versus middel' of 'verbaal versus non-verbaal', maar het gaat vooral over de *betekenis* van kunst in het leven van mensen (Jansen, 33). Jansen maakt een onderscheid in verschillende waardes van kunst:

- **Instrumentele waarde:** Dit is een toepassingsgerichte waarde. Het verkrijgen van andere waarde, zoals bijvoorbeeld het ontwikkelen van sociale vaardigheden, door gebruik te maken van creatieve methoden en technieken. Instrumentele waarde wordt gebruikt als middel om bepaalde doelen te behalen. Deze waarde wordt ook wel extrinsieke waarde genoemd, omdat deze waarde wordt toegepast om iets anders (extern) te bereiken.
- **Constructieve waarde:** Dit is een betekenisgevende waarde, zowel als uitdrukking van concepten als van sociale relaties. Hiermee bedoelt Jansen dat kunst een constructieve waarde kan hebben voor iemand: kunst kan opbouwend zijn en vormend voor iemands leven: het geeft betekenis. Iemand voelt zich gezien en gewaardeerd (bijvoorbeeld op het podium) of kan zich eindelijk op een manier uitdrukken die bij die persoon past (bijvoorbeeld door muziek te maken). Doordat het leven meer betekenis krijgt, wordt het leven zelf ook meer gewaardeerd.
- **Intrinsieke waarde:** Dit is een waarde in zichzelf: kunst en creativiteit als aspect van de menselijke aard. Jansen bedoelt hiermee dat kunstzinnige expressie en creativiteit zich in ieder mens bevindt. Het is de kunst om deze expressie te vinden en aan te boren, zodat iemand zich kan uiten. Iets heeft een intrinsieke waarde als het op zichzelf waardevol is en niet perse wordt gebruikt om een ander doel te bereiken (Jansen, 34).

Zorg- en sociale professionals praten vaak vanuit een middel (het artistieke) om sociale doelstellingen bij deelnemers te bewerkstelligen. Het artistieke product is geen doel op zich, maar een middel. Vanuit deze beschrijving wordt in gegaan op de instrumentele waarde die Erik Jansen beschrijft: het is toepassingsgericht. Door deel te nemen aan een artistiek proces, kunnen deelnemers hun sociale vaardigheden vergroten. Diana Rodenburg, productspecialist bij Siza, zegt hierover: "Een dagbestedingsplek is een plek waar je waarde voor jezelf uithaalt en waarin je wellicht iets kunt betekenen voor de samenleving. Het maken van zeepjes, schilderen, of bezig zijn met sociaal-artistieke praktijken, uit alle drie kan je voldoening halen. Je bent aan het creëren en maakt hierin eigen keuzes. Het ontdekken van je talenten draagt bij aan eigenwaarde. Je leert keuzes maken en om samen te werken. Het is ontwikkelen van jezelf, maar ook vooral leren over jezelf." Rodenburg vat eigenlijk alle waardes samen die Jansen beschrijft. De constructieve waarde gaat over betekenisgeving. Doordat deelnemers een motivatie hebben om in de ochtend ergens heen te gaan en daar de dag door te brengen, geeft dit betekenis aan hun leven. Het geeft structuur en voldoening. Daarnaast speelt de intrinsieke waarde ook een rol. De deelnemers maken vanuit zichzelf en hun eigen intrinsieke

motivatie kunst met anderen. Hierdoor leren ze hun talenten te ontdekken. De koppeling met de instrumentele waarde maakt Rodenburg door te beschrijven dat deelnemers zichzelf beter leren kennen en leren keuzes te maken door te participeren bij de dagbestedingsplek.

Marieke de Groot, begeleider bij de Driestroom, ziet sociaal-artistieke praktijken als een plek waar iedereen mee kan doen: “Iedereen, ongeacht beperking, krijgt de kans om zich op artistiek vlak te ontwikkelen en om te kunnen doen waar ze plezier in hebben. Door middel van theater vergroten ze hun sociale vaardigheden en ontwikkelen ze zich; mensen komen uit hun comfortzone en leren samenwerken. Je kunt jezelf hierdoor veel ruimer ontwikkelen.” Ook De Groot maakt hierin, als sociaal professional, de koppeling met de instrumentele waarde voor de deelnemers.

Voor deelnemers heeft het participeren binnen een sociaal-artistieke praktijk veel betekenis in hun leven. Bram Reichwein van Theater Klare Taal geeft aan dat dat voor hem dansen en bewegen is. Caro Wicher, theatermaakster bij Theater Klare Taal, zegt tegen Reichwein tijdens het interview: “De studenten van ArtEZ zagen allemaal bewegingskwaliteiten bij jou. Dus dat je heel mooi spanningsbogen kunt vasthouden in het bewegen. Je laat het niet zo maar los. Je kunt heel vloeiend bewegen en de muziek meenemen.” Reichwein zit al vanaf het begin bij Theater Klare Taal. Als ik aan hem vraag wat hij zo leuk vindt aan het theater zegt hij: “Om bekend en beroemd te zijn, om artiest te zijn en te zingen. Ik hou van muziek en theater maken.” Hij heeft ook vrienden gemaakt bij het theater. Wicher geeft aan dat de kracht van Reichwein niet zozeer in het spreken zit, maar in het bewegen. Daar is hij de afgelopen jaren steeds beter in geworden. De droom van Reichwein is om ooit in GTST mee te kunnen spelen als acteur.

Veerle Wijnheymer is ook al een aantal jaar speler bij Theater Klare Taal. Ze vindt het heel erg leuk om te acteren: “Je kan verschillende rollen spelen. Ik vind het leuk om een typetje te spelen. Dan leer je ook verschillende rollen kennen. Tekst onthouden is leuk, want daar ben ik best wel goed in.” Ze vindt het leuk om te ervaren hoe het is om iemand anders te zijn en zich in die persoon in te leven. Wijnheymer vertelt dat ze de afgelopen jaren veel heeft geleerd. Door haar ADHD vindt ze het soms lastig om zich te concentreren. Door veel theateroefeningen is haar spanningsboog een stuk verbeterd: “Ik heb geleerd mijn grenzen beter aan te geven. Meestal krop ik het op of schrijf ik het op een briefje. Ik moet leren om naar diegene toe te gaan en gewoon te zeggen wat me dwars zit. Dit gaat steeds beter.”

Als ik aan Wijnheymer vraag wat ze zo bijzonder vindt aan Theater Klare Taal vertelt ze: “Dat ik samen kan spelen met mensen die een beperking hebben. Soms worden mensen met een beperking niet echt geaccepteerd, dan vinden mensen dat er iets aan je mankeert. Hier accepteert iedereen elkaar, iedereen heeft iets anders. Dat vind ik mooi. Dat je hier niet wordt gepest, omdat je iets hebt. Het maakt hier niet uit wat je hebt.”

Bij Theater Klare Taal wordt er samen met de spelers een voorstelling gemaakt: “Je hebt ook inspraak en je mag met eigen ideeën komen,” zegt Wijnheymer. Tijdens een voorstelling probeert Caro altijd de belevingswereld van de spelers in beeld te brengen. Bij Wijnheymer ging het over de processen die zich in haar hoofd afspeelden. “Ik zeg altijd, iedereen heeft draadjes in zijn hoofd, maar bij mij werken al die draadjes niet even goed. Daardoor krijg ik soms kortsluiting. Daarom hebben we ook in de voorstelling laten zien hoe dat werkt bij mij in mijn hoofd.” De droom van Wijnheymer is om ooit in de schouwburg op te treden.

Ook heb ik Joanne van Beek en Hendrie Bombach van het Speels Collectief geïnterviewd. Van Beek zit al vijf jaar bij het Speels Collectief en houdt erg van toneelspelen: “Wat ik leuk vind aan toneelspelen is dat je even niet jezelf hoeft te zijn. Je kunt lekker iemand anders zijn en de dagelijkse sleur vergeten.” Ze heeft een hele hechte band met haar medespelers: “Je bent wel met je collega’s, maar voor mij voelen ze echt als mijn familie. Ik weet niet beter. De band is zo ontzettend sterk, je hebt geen woorden nodig om elkaar te begrijpen. Dat is heel erg fijn.”

Ook bij het Speels Collectief wordt aan de spelers input gevraagd voor de voorstelling. Van Beek: “We bedenken allemaal zelf scenes. Wat ik mee maak in het dagelijks leven verwerken we dan in een scene tijdens een repetitie. Soms ben ik actief tijdens de repetities en bedenk ik nieuwe dingen, maar soms ben ik ook wat afwachtend. Dat ligt eraan hoe moe ik ben.”

Van Beek heeft ook veel geleerd bij het Speels Collectief: “Sommige mensen denken dat wij achterlijk zijn, maar dat zijn we helemaal niet. Ik vind het lastig als mensen dat denken of hardop zeggen. Ik heb nu wel een beter weerwoord. Ik heb ook geleerd om geduldiger te zijn. Wat ik hier leer gebruik ik in mijn dagelijks leven. Ik wil nog wel leren om meer met stress om te gaan. Soms raak ik overprikkeld tijdens een voorstelling, want dan is er weinig tijd om naar de wc te gaan of om even wat te drinken.” Van Beeks droom is om ooit gebarentaal te leren en dit misschien ook te verwerken in een voorstelling, omdat haar eigen vader slechthorend is. “Dan kan ook mijn vader een keer een voorstelling begrijpen.” Van Beek vindt het belangrijk dat mensen naar de voorstellingen komen: “Dan begrijpen ze beter wie wij zijn en hoe wij ons soms voelen.”

Ook Bombach krijgt veel energie van het spelen bij het Speels Collectief: “Het sociale gedeelte spreekt mij erg aan; het ontmoeten van mensen, samen spelen. Het is elke keer weer een uitdaging om iets leuks te maken. Ook de spelvormen zijn leuk, ik leef er elke keer weer naar toe.” Hij wordt bij Speels Collectief geaccepteerd hoe hij is en dat vindt hij erg fijn. Hij heeft er de afgelopen jaren veel geleerd: “Ik heb geleerd om met andere mensen om te gaan en om samen plezier te hebben. Werken aan een voorstelling is een uitdaging: om samen iets neer te zetten en samen te ontdekken wat het wordt. De spanning op de dag zelf is erg bijzonder. Soms vind ik het lastig hiermee om te gaan, maar uiteindelijk komt het goed.” Bombach vertelt dat hij af en toe in een isolement leeft, maar door Speels Collectief meer onder de mensen komt en nieuwe mensen leert kennen. Soms heeft Bombach last van angsten en gaat hij niet naar de trainingen. Dan komt hij letterlijk de drempel niet over. Het helpt als Merel en Sanne (zakelijk en artistiek leiders Speels Collectief) hem opbellen en vertellen dat hij altijd welkom is: “Ik heb mede door Speels Collectief geleerd om beter met mijn angsten om te gaan, me vrijer te voelen en mezelf te kunnen zijn. Het plezier dat ik krijg van het spelen houdt me voor een hele week op de been.”

De deelnemers leren dus veel in de sociaal-artistieke praktijken: het aangeven van hun grenzen, het uiten van hun gevoelens, elkaar helpen en zelfvertrouwen opbouwen. Deze sociale vaardigheden passen ze toe in hun dagelijks leven (de instrumentele waarde). Tevens ontdekken ze hun talenten, zoals acteren en dansen. Ze maken vanuit hun eigen intrinsieke motivatie en passie kunst met anderen, om zichzelf te kunnen uiten. Dit is een goed voorbeeld van intrinsieke waarde. Het maakproces van de voorstellingen is bij Theater Klare Taal en Speels Collectief erg belangrijk voor de deelnemers. Doordat ze zelf hun eigen inbreng mogen geven voor de voorstellingen voelen ze zich gehoord en gezien. Deze inbreng gaat bijvoorbeeld over hun eigen leefwereld en over wat ze allemaal meemaken in het dagelijks leven. Doordat deze inbreng wordt verwerkt in de voorstellingen, kunnen de deelnemers hun belevingswereld aan het publiek overbrengen. Je krijgt letterlijk een inkijkje in het leven van de spelers.

Dit zorgt voor meer begrip. Dit is een goed voorbeeld van een constructieve waarde. Doordat de eigen inbreng van de deelnemers wordt gewaardeerd en gezien geeft dit betekenis aan hun leven. Het is vormend en opbouwend voor hun eigenwaarde. De saamhorigheid en de gelijkwaardigheid bij de praktijken zijn inspirerend. Zoals Bombach het mooi verwoordt: “Je mag hier zijn zoals je bent.”

2.2 Leren over en door de kunsten

Erik Jansen benadrukt dus drie verschillende soorten waarden van kunst in het sociaal domein die alle drie op diverse manieren tot uiting komen. Hierin legt hij de nadruk op de betekenis van kunst in het leven van mensen. Mike Flemming benadert dit vanuit een andere invalshoek. In het boek *The Routledge International Handbook of Creative Learning* (2011) maakt Mike Flemming in het artikel: ‘Learning in and Through the Arts’ onderscheid tussen leren over de kunsten en leren door de kunsten. In de eerste dimensie gaat het over leren over de kunsten, zoals over de kunstdiscipline schilderen waarbij het aanleren van schildertechnieken en de juiste kleurencomposities belangrijk zijn. Hierin is het leren waarderen van de kunstvorm ook belangrijk. In de tweede dimensie staat het leren door de kunsten centraal: het ontwikkelen van je persoonlijke, sociale en morele identiteit door middel van de kunsten. De kunst helpt je om jezelf en je eigen omgeving beter te begrijpen. Hierbij gaat het ook om het verbinden van persoonlijke ervaringen met de kunsten. Deze twee dimensies staan niet los van elkaar, maar zijn met elkaar verweven (Flemming, 177). In een sociaal-artistische praktijk spelen beide dimensies ook steeds een rol en wisselen elkaar af. Deelnemers leren binnen sociaal-artistisch theater bijvoorbeeld over acteervaardigheden en op welke manier ze het publiek in moeten kijken (leren over de kunsten). Hierdoor leren zij zich te verplaatsen in iemand anders en bouwen ze zelfvertrouwen op doordat ze voor een publiek spelen (leren door de kunsten). Flemming maakt onderscheid in deze twee dimensies, omdat men er op deze manier aan wordt herinnerd dat creatief leren en lesgeven altijd een balans en samenspel is tussen deze twee dimensies (Flemming, 183).

Flemming heeft een schema ontwikkeld waarin de specifieke karakteristieken van de dimensies naar voren komen:

- Leren over de kunsten: essentieel, traditioneel, negeren van de sociale en culturele context, vaardigheden, artistieke integriteit, bewaken van de kwaliteit, elitair, vermaak, vormen, de kunsten staan centraal (art for art’s sake).
- Leren door de kunsten: inclusief, ingebed, doelgericht, transformatie, mechanisch, de identiteit van de kunsten staat niet centraal, instrumenteel.

De dimensie ‘leren over de kunsten’ heeft een aantal overeenkomsten met de intrinsieke waarde die Jansen beschrijft: De kunstzinnige en creatieve expressie die zich in ieder mens bevindt. Flemming beschrijft dat het bij ‘leren over de kunsten’ ook gaat over de essentie van de kunsten en dat de kunsten hierin centraal staan. Dit zijn raakvlakken met de intrinsieke waarde, toch zijn hierin ook grote verschillen op te merken. Flemming beschrijft namelijk de karakteristieken traditioneel en elitair. Dit staat haaks op de intrinsieke waarde, want het gaat erbij deze waarde juist om dat de persoon op zichzelf centraal staat. De mens moet zich juist vrij kunnen uiten: kunst en creativiteit als aspect van de menselijke aard. Traditioneel en elitair staan dit proces in de weg. Hierin kan de sociale en culturele context van iemand niet genegeerd worden, terwijl Flemming dit wel als een van de karakteristieken beschouwd van ‘Leren over de kunsten’. De dimensie ‘Leren door de kunsten’ komt wel overeen met de instrumentele waarde die Jansen beschrijft: Het is een toepassingsgerichte waarde en wordt gebruikt als middel om bepaalde doelen te behalen. Flemming beschrijft dit ook bij de karakteristieken over ‘leren door de kunsten’: het is doelgericht en instrumenteel.

Binnen een sociaal-artistische praktijk is een balans tussen de twee beschreven dimensies van Flemming niet altijd aanwezig en vanzelfsprekend. Het ligt er ook aan met welke kunstdiscipline er binnen een sociaal-artistische praktijk wordt gewerkt en hoe de samenwerking zich verhoudt tussen de sociale- en artistieke professional. Daarnaast is het niet altijd vanzelfsprekend dat er naast de artistieke professional ook een sociale professional aanwezig is.

Vanuit het oogpunt van een sociale professional wordt vaak de nadruk gelegd op het leren door de kunsten (instrumentele waarde). Dit komt, omdat zij vaak vanuit een zorgplan werken. Hierin staan de persoonlijke ontwikkeling en de doelen van een deelnemer (cliënt) centraal. De karakteristieken inclusief, doelgericht en instrumenteel van de dimensie 'leren door de kunsten' komen hierin sterk naar voren. Artistieke kwaliteit en vaardigheden zijn, in de ogen van een sociale professional, dus niet altijd de eerste prioriteit in een sociaal-artistische praktijk. De sociale professional ziet de kunsten toch vaak als middel om sociale vaardigheden bij de deelnemer te stimuleren.

De Groot heb ik hier over bevroegd en zij bevestigt dit ook: 'Ik vind het belangrijker dat cliënten sociale competenties ontwikkelen dan artistieke bij Theater Klare Taal. Ik zeg niet dat het artistieke aspect niet belangrijk is, maar ik denk dat we er op sociaal gebied meer uithalen. Het artistieke is dan meer een middel om de sociale vaardigheden te vergroten. Het artistieke is niet het doel op zich voor mij. Wij zullen een speler nooit overvragen, maar we brengen ze wel in een situatie wat ze bijvoorbeeld erg spannend vinden. Daarin zijn wij niet anders dan de rest, maar wel met onze expertise op de achtergrond om te beoordelen of het niet te veel voor iemand is'.

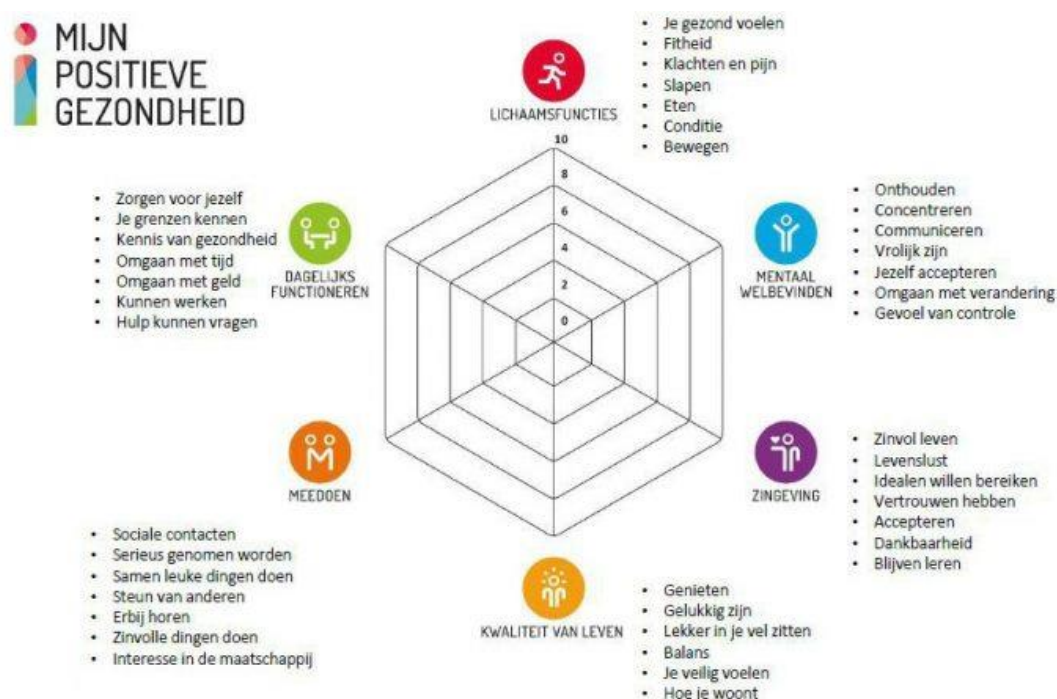
Een artistieke professional kijkt vaak anders tegen dit proces aan en zal zich meer richten op de dimensie 'leren over de kunsten', waarbij de kwaliteit van het artistieke niveau belangrijk is. Dan staan de kunsten veel meer centraal. De artistieke professional vindt het belangrijk dat de spelers vaardigheden ontwikkelen, zodat de artistieke kwaliteit van het product kan groeien. De artistieke professional zal zich niet richten op alle karakteristieken van deze dimensie, maar zich ook vooral richten op de intrinsieke waarde van iemand. Welke kunstzinnige talenten liggen er in iemand verborgen en op welke manier kan ik er voor zorgen dat deze tot uiting komen? Uiteindelijk gaat het, zoals Flemming ook aangaf, om een goede balans tussen deze twee dimensies zodat de kunsten, maar ook de deelnemer goed tot hun recht komen.

Hoofdstuk 3

Positieve gezondheid, een waardig leven en leren over en door de kunsten

3.1 Model positieve gezondheid

Gezondheid wordt door Machteld Huber niet meer gezien als de af- of aanwezigheid van ziekte, maar als het vermogen van mensen om met de fysieke, emotionele en sociale levensuitdagingen om te gaan en zoveel mogelijk eigen regie te voeren. In deze visie is gezondheid niet langer meer strikt het domein van de zorgprofessionals, maar van ons allemaal. Het gaat immers om het vermogen om met veranderende omstandigheden om te kunnen gaan (Hubert, 5). In het model van positieve gezondheid staan zes domeinen van gezondheid centraal:

(Huber, 6)

Hilde van den Berg heeft, in opdracht van Cultuur Oost, het onderzoek 'Dit is de kracht van kunst in zorg en welzijn' geschreven. Dit onderzoek is een wetenschappelijke onderbouwing naar de effecten van cultuurparticipatie voor mensen met een ondersteuningsvraag en baseert zich op recent onderzoeksmateriaal vanaf 2017. De resultaten van dit onderzoek zijn verbonden aan de gezondheidsdomeinen uit het model Positieve Gezondheid van Machteld Huber, om zo een duidelijk beeld te schetsen van hoe kunst en cultuur bij kunnen dragen aan verschillende aspecten van zorg en welzijn (Berg, 3).

Eerder onderzoeksmateriaal toont aan dat verschillende kunstdisciplines een positief effect hebben op meerdere domeinen van het model Positieve Gezondheid. 'In 2014 schreef Mark Mieras voor Lang Leve Kunst over hoe cultuurparticipatie kan bijdragen aan het cognitief functioneren van ouderen, en in 2017 schreef Erik Scherder in zijn boek 'Singing in the Brain' hoe muziek het brein positief kan beïnvloeden' (Berg, 3). Het maken van beeldende kunst leidt bijvoorbeeld tot een betere mentale gezondheid, beter geheugen en minder negatieve emoties. Dansen is goed voor een betere

mobilititeit en literatuur zorgt voor een hoger concentratievermogen en minder verwardheid. Muziek luisteren leidt tot minder angst en depressieve symptomen en theater maken leidt onder andere tot een beter emotioneel welbevinden, hogere kwaliteit van leven en een positievere kijk op het leven (Berg, 6). Uit de interviews met de deelnemers blijkt dat zij deze positieve effecten voor hun gezondheid ook ervaren. Ze benoemen in de interviews dat theater spelen en maken hen heeft geholpen in het ontwikkelen van meer sociale vaardigheden. In hoofdstuk 2 heb ik hier diverse voorbeelden van gegeven.

De Groot ziet bij Theater Klare Taal heel erg dat muziektheater van grote invloed is op het punt 'meedoen' voor de deelnemers: 'Ze nemen het ontzettend serieus en ze zien het ook echt als hun werk. Het feit dat ze er kunnen en mogen zijn is het allerbelangrijkste. Daarbij denkt ook iedere speler wel dat iets in het theater hun kracht is, dan wel dansen of muziek maken of tekst onthouden. Op het moment dat ze dat kunnen doen, creëert dat ook ontzettend veel zelfvertrouwen'. De Groot geeft in het interview aan dat de spelers het sociaal-artistiek theater zien als hun werk en niet als een dagbestedingsplek. Binnen Driestroom wordt Theater Klare Taal een 'werkpost' genoemd. De spelers voelen zich hierdoor ook verantwoordelijk om te komen. De Groot vertelt dat ze op de nieuwe locatie ook meer verantwoordelijkheden wil verdelen bij de spelers. Dus iemand is verantwoordelijk voor het zetten van koffie en iemand anders weer voor het opruimen van de stoelen. Hier willen ze nog verder in groeien. Ze gaan werken met diverse taken, zodat er nog meer een gezamenlijke verantwoordelijkheid is. De spelers worden hierdoor serieus genomen en doen zinvolle werkzaamheden.

Daarnaast merkt ze ook dat muziektheater het mentaal welbevinden van de spelers positief beïnvloedt. Ze leren om zich beter te concentreren, zoals Wijnheymer (speelster) aangaf in het voorbeeld in hoofdstuk 2 waarin ze moest leren om stil te zitten tijdens een voorstelling. Ook oefende Wijnheymer veel met het onthouden van teksten. Daarnaast geeft De Groot aan dat de deelnemers veel plezier hebben in het spelen en leren om te gaan met veranderingen als zich die aandienen.

Voor Van Beek van het Speels Collectief heeft muziek ook een bepaalde betekenis: 'Tijdens de coronatijd luisterde ik ook veel naar klassieke muziek, zoals naar Mozart. Daar werd ik dan rustig van. Dat was erg fijn. Misschien kunnen we daar ook iets mee doen in de voorstelling. Ik vind het prettig als er muziek in de voorstelling gebruikt wordt. Dan ben ik actiever en val ik minder snel in slaap'. Muziek zorgt dus bij haar ook voor een actievere houding en meer alertheid. Van Beek draagt op deze manier bij aan het maakproces van de voorstelling door haar ideeën, over het inzetten van klassieke muziek, te delen. Wat van Beek dus meemaakt in haar dagelijks leven, probeert ze om te vormen in ideeën voor nieuwe voorstellingen van het Speels Collectief.

Rodenburg vertelt dat het voor de spelers belangrijk is dat ze door middel van het sociaal-artistiek theater betekenis kunnen geven aan hun leven. 'Als ik spelers hoor vertellen dat ze door het Speels Collectief weer energie krijgen voor de rest van de week, dan vind ik dat dit echt hoort bij zingeving uit het model van Huber. Meedoen is ook belangrijk. Je wordt in beweging gezet en je hoort ergens bij. Mentaal welbevinden past hier ook goed in. De spelers leren zich beter te concentreren en ze mogen zich uiten zoals ze zijn. Dat heeft psychische positieve effecten'. Sociaal artistieke praktijken dragen dus bij aan verschillende aspecten binnen het model van Positieve Gezondheid. Meedoen, zingeving en mentaal welbevinden komen hierin het sterkste naar voren volgens de Groot en Rodenburg. Dit blijkt uit de gesprekken die ik met hen gevoerd heb. Andere aspecten, zoals dagelijks

functioneren en kwaliteit van leven, kunnen ook van belang zijn voor deelnemers, maar komen minder naar voren in de interviews.

3.2 Het waardigheidsparadigma

Antoinette Reerink, Anne-Mei The en Eline Roelofsen bespreken in het artikel 'Van burger-cliënt naar perspectief van waardigheid' (2017) een aantal paradigma's die heersen over mensen met een beperking. Hier heb ik het in hoofdstuk 1 ook over gehad. De auteurs van het waardigheidsparadigma hebben als visie dat alle mensen met een beperking, mensen zijn met verlangens en ervaringen. Voor zorgprofessionals is het belangrijk dat zij zich verplaatsen in de cliënt en hen prikkelen en uitdagen. Zij moeten er samen met de cliënt voor zorgen dat er een vitaal netwerk rondom de cliënt ontstaat. De maatschappelijke houding moet langzaam veranderen van inclusie en integratie naar verwachtingsvolle acceptatie (Reerink et al., 61). Het waardigheidsparadigma is dus een soort denkkader op welke manier zorgprofessionals cliënten kunnen benaderen.

Een sociaal-artistieke praktijk is de ideale plek om met dit waardigheidsparadigma aan de slag te gaan, omdat het een vrijplaats is waar deelnemers onderzoek kunnen doen naar hun emoties, gedrag en ervaringen. Binnen een sociaal-artistieke praktijk wordt er voortdurend gezocht naar kansen om mensen te prikkelen tot het opdoen van nieuwe ervaringen en het aangaan van oprechte relaties. Het waardigheidsparadigma heeft als invalshoek dat een goed leven voor mensen met een beperking ontstaat in een context met anderen, levend in een vitaal netwerk binnen of buiten een zorginstelling. In een sociaal-artistieke praktijk staan deelnemers, door middel van een kunstvorm, ook in contact met anderen en met zichzelf. Acceptatie en een verwachtingsvolle houding naar elkaar versterkt dit. Door vanuit het waardigheidsparadigma te handelen, als professional, geef je mensen met een beperking het perspectief op een zo waardig mogelijk bestaan. Een bestaan dat door optimale relaties zo ervaringsrijk en betekenisvol mogelijk is. De auteurs bedoelen hiermee niet dat mensen met een ondersteuningsvraag alleen vanuit het waardigheidsparadigma benaderd moeten worden. Om iemand volledig als mens te kunnen zien, zie je dus iemands beperking en mogelijkheden, rechten en plichten en verlangens en ervaringen.

In de volgende tabel wordt inzichtelijk gemaakt welke paradigma's er precies zijn en welke mensvisies hierbij horen. Hierdoor wordt het duidelijk welke rol de begeleiding heeft en wat de status van de cliënt in dat specifieke paradigma is. Rodenburg en de Groot heb ik bevraagd over deze tabel van paradigmata. Op welke manier zien zij het waardigheidsparadigma en hoe maken zij hiermee een verbinding met de praktijk?

Paradigmata mensen met een beperking				
	<i>Defect-paradigma</i>	<i>Ontwikkelings-paradigma</i>	<i>Burgerschaps-paradigma</i>	<i>Waardigheids-paradigma</i>
<i>Mensvisie</i>	Mens met beperkingen	Mens met mogelijkheden	Mens met rechten en plichten	Mens met verlangens en ervaringen
<i>Status persoon</i>	Patiënt	Leerling	Burger	Medemens
<i>Begeleiding</i>	Verzorgen / behandelen	Trainen / ontwikkelen	Ondersteunen	Verplaatsen in / Prikkelen
<i>Plaats van ondersteuning</i>	Instituut	Speciale voorzieningen in de samenleving	Gewone voorzieningen in de samenleving	In vitaal netwerk
<i>Maatschappelijke houding</i>	Segregatie	Normalisatie	Integratie/inclusie	Verwachtingsvolle acceptatie

(Reerink, 65)

Het waardigheidsparadigma kan op verschillende manieren tot uiting komen binnen het werk van een sociaal- of artistiek professional. Het ligt ook vaak aan de situatie waarin de deelnemer zich bevindt. De Groot: 'Ik zie de spelers ook vaak als iemand met een beperking. Ik ben er niet voor niets en moet ze daarin ook beschermen. Maar daarnaast spreken ze ook de wens uit dat ze zo normaal mogelijk behandeld willen worden en daar komen ook rechten en plichten bij kijken, ook binnen ons werk. Waar het mogelijk is, proberen wij de mensen ook echt die verantwoordelijkheid te geven die ze aan kunnen'.

De Groot bedoelt met het woord 'beschermen' dat ze de spelers wijst op bepaalde sociale grenzen. Bijvoorbeeld geen suiker in je thee doen als je diabetes hebt of vreemde mensen aanspreken op hun uiterlijk in het openbaar vervoer. Het verschilt dus per situatie hoe De Groot de spelers bij Theater Klare Taal benadert. Het ligt er ook aan hoe ze zich gedragen. Is dit echt iemands karaktereigenschap of komt het gedrag meer tot uiting door de beperking van de speler? Hierin probeert De Groot de spelers te begeleiden en te trainen. De Groot zet dus vooral in op het ontwikkelparadigma. Om de spelers te trainen en hen te zien als mensen met mogelijkheden. De maatschappelijke houding gaat dan meer richting normalisatie. Daarnaast ziet De Groot de spelers ook als mens met een beperking, maar ook als een medemens met rechten en plichten (burgerschapsparadigma), waarin zij als sociaal professional de spelers begeleidt. De Groot probeert de spelers dus te zien als volwaardig mens in alle stadia van de paradigmata.

Het kwaliteitshandvest van Siza is gebaseerd op het waardigheidsparadigma. Rodenburg zegt hierover: 'Het is belangrijk dat je cliënten ervaringen laat ondergaan, zodat zij kunnen bepalen: is dit fijn of is dit niet fijn? Dit gebeurt ook bij het Speels Collectief: je nodigt uit tot nieuwe ervaringen en daar reflecteren ze dan op'. Rodenburg geeft aan dat je het waardigheidsparadigma moet lezen als een dubbeling. Je behandelt de cliënt als een medemens en je geeft hen hun eigen regie, maar ze

hebben op sommige momenten ook echt hulp nodig, bijvoorbeeld in het maken van belangrijke beslissingen.'

Het is dus altijd zoeken naar een juiste balans in het begeleiden van de cliënt. Anders heeft je rol als zorgprofessional ook geen waarde. Ik denk zelf dat een relatie nooit helemaal gelijkwaardig kan zijn tussen een zorgprofessional en een cliënt, omdat het geen zelf gekozen situatie is. Je hebt de opdracht om een cliënt zo goed mogelijk te kunnen laten functioneren in het dagelijks leven. Hoe draag ik bij aan een waardevol leven van de ander? Je zit niet in een vriendschapsrelatie, maar in een cliënt-hulpverlener relatie. Daar moet je je goed bewust van zijn. Hoe werk ik aan die relatie? Anders kan je niet van betekenis zijn voor iemand. Het waardigheidsparadigma is geen eenvoudig concept. Je moet steeds reflecteren vanuit je rol als zorgprofessional. Wat doe ik en waar draagt dit aan bij? Dit betekent niet dat je niet ook kan leren van de cliënt die je begeleidt. Daar moet je ook open voor blijven staan.

De rol en visie vanuit de artistieke professional

Dit geldt ook voor de rol van de artistieke professional in relatie tot de deelnemers (cliënten). Zij moeten zich ook altijd bewust blijven van hun rol in relatie tot de deelnemers en op welke manier zij aan deze relatie werken. Caro Wicher beschrijft op een hele mooie manier in haar artikel: 'Samen creëren: De kracht van Theater Klare Taal' (2020) op welke manier zij tegen de spelers aan kijkt:

'Wat de spelers in dit theater gemeen hebben, is dat ze allemaal mensen zijn met een verstandelijke beperking. Ze lijken echter geenszins op elkaar. Elke speler heeft zijn eigen kwaliteiten en mogelijkheden, heeft zijn eigen nukken en ook zijn eigen uitdagingen in het spelen, zingen of bewegen. Wat de spelers bindt is hun enthousiasme voor het theater en de aantrekkingskracht om hun gedachten, bevindingen en emoties op een theatrale manier vorm te geven' (Wicher, 1).

Wicher benadrukt dus ook dat elke speler uniek is op zichzelf. Elke speler heeft een ondersteuningsvraag, maar ook zijn eigen kwaliteiten. Wicher houdt dus ook rekening met alle paradigma's in de bovenstaande tabel. Haar mensvisie op de spelers is breed. Ze ziet de spelers als mensen met een beperking, maar ook als mensen met rechten, plichten en verlangens. Hierdoor kan ze de spelers op verschillende manieren begeleiden, ondersteunen, trainen, coachen en prikkelen.

Dit doet Wicher op de volgende manier: *'Samen theater maken houdt in dat er gezocht wordt naar een volwaardige samenwerking waarbij de ene keer de rol en het personage naar de speler toe wordt geschreven en een andere keer de speler wordt uitgedaagd om uit zijn comfortzone te treden om zich te trainen in iets wat hij of zij nog niet kan. Er wordt van de speler verwacht dat hij zich voor honderd procent inzet, moeite doet en werkt'* (Wicher, 1). Wicher geeft aan dat we een open blik moeten houden als het gaat om hoe we met verschillen tussen mensen omgaan. 'Daar waar een ware ontmoeting plaats kan vinden, is ruimte voor empathie, gelijkwaardigheid en zachtheid' (Wicher, 1).

3.3 Een waardig leven

Martha Nussbaum gaat nog dieper in op deze waarde en waardigheid: 'human dignity'. Haar 'Capabilities Approach' begint bij de notie van menselijke waardigheid en een leven 'worthy of it'. Zij beantwoordt in haar boek *Creating Capabilities* (2011) de vraag wat er voor nodig is om als mens waardig te kunnen leven. Zij gaat uit van tien 'Central Capabilities'. Hierin vindt zij de rol van de overheid ook erg belangrijk. Die moet er voor waken dat de mens een waardig leven kan leiden en

minimaal kan floreren. De overheid moet dit faciliteren en ervoor waken dat dit gebeurt. De capabilities die Nussbaum beschrijft zijn: leven, een gezond lichaam, lichamelijke integriteit, fantasie en gedachtes, emoties, plannen, verbondenheid, relaties, spel en controle over onze eigen omgeving (Nussbaum, 33).

Een aantal van deze capabilities is niet altijd vanzelfsprekend voor mensen met een beperking, omdat zij kwetsbaar zijn en situaties anders in kunnen schatten dan mensen zonder een beperking. Hierin hebben zij begeleiding en coaching nodig van professionals. Een professional kan bijvoorbeeld een persoon met een zorgvraag aanspreken op zijn slaapedrag en hem hierin coachen. Dit bevordert het lichamelijk functioneren van deze persoon. Binnen een sociaal-artistieke praktijk wordt er, door middel van kunstzinnige expressie en activiteiten, gewerkt aan het vergroten van deze mogelijkheden. Tijdens het afnemen van de interviews met alle betrokkenen heb ik mij gericht op de volgende capabilities: fantasie en gedachtes, emoties, verbondenheid en spel. Dit vind ik de belangrijkste capabilities die zich binnen een sociaal-artistieke praktijk afspelen, omdat die direct in verbinding staan met de speler. Het gaat over expressie van je gevoelens in verbinding met anderen. Daarnaast denk ik dat binnen een sociaal artistieke praktijk deze capabilities bij de spelers het meeste worden aangesproken.

Fantasie en gedachtes

Nussbaum beschrijft dat het belangrijk is dat je op een waardige manier uiting kunt geven aan je gedachtes en fantasieën. Een manier van uiting die gecultiveerd is door goed onderwijs en adequate training van professionals. Hierin maakt Nussbaum de verbinding met vrijheid van meningsuiting. Je gedachtes en fantasieën staan altijd in verbinding met je eigen keuzes: van politieke voorkeur, religie tot muzikale smaak. Je kunt je past ten volste uiten als je jezelf veilig voelt en je de garantie hebt dat artistieke vrijheid wordt gewaarborgd (Nussbaum, 34).

De Groot vertelt op welke manier de deelnemers hun fantasie inzetten tijdens het spelen: 'Ik denk dat de spelers, nog meer dan andere mensen, hun fantasie de vrije loop kunnen laten. Waar ik misschien beperkingen zou ervaren in het aanspreken van mijn fantasie hebben zij dat niet. Dat is ook hun kracht. Dat ze onbeperkt kunnen blijven denken en fantaseren. Ze zijn een stuk minder geremd dan wij. In de positieve zin van het woord'. De professionals bij Theater Klare Taal en het Speels Collectief zorgen voor een veilige omgeving waarin spelers hun fantasie en gedachtes kunnen uiten. Ook Rodenburg vertelt dat het inzetten van fantasie en gedachtes voor spelers erg belangrijk is. 'Fantasie zorgt ervoor dat cliënten ergens een voorstelling van kunnen maken. Dat vinden sommige cliënten namelijk erg lastig'. Rodenburg geeft aan dat het voor deelnemers belangrijk is om ergens een voorstelling van te kunnen maken, zodat ze situaties beter in kunnen schatten. Ook kunnen ze zich hierdoor beter verplaatsen in anderen. Fantasie zorgt ook voor dromen. Deze dromen geven motivatie om naar het Speels Collectief te gaan.

Binnen allebei de sociaal artistieke praktijken is er vrijheid van meningsuiting en aandacht voor elkaars eigen keuzes. Hierdoor kunnen de spelers zichzelf zijn en voelen ze zich prettig om zich door middel van kunst te uiten.

Emoties

Emoties zijn belangrijk in ons dagelijks leven. Nussbaum benadrukt dat het belangrijk is dat je emotionele verbintenissen kunt aangaan met mensen: dat je van mensen kunt houden en ook verdrietig kunt zijn als deze mensen er niet meer zijn. Hierin is het belangrijk dat je emotionele ontwikkeling niet in de weg staat door angst en bezorgdheid. Het ondersteunen van deze capability zorgt voor meer verbondenheid tussen mensen (Nussbaum, 34). De spelers leren binnen de sociaal-artistieke praktijken ook om hun emoties op een veilige manier te uiten door middel van theaterwerkvormen. De Groot zegt hierover: 'Ze kunnen de emoties spelen tijdens het acteren, maar je kunt je afvragen of ze de emotie ook echt begrijpen. De basisemoties kunnen ze wel spelen'. Dit

geeft aan dat de spelers leren om bepaalde emoties te spelen en ook leren begrijpen wat een bepaalde emotie dan inhoudt. Hierdoor groeit hun emotionele ontwikkeling en kunnen ze makkelijker verbintenissen aangaan met andere mensen. Hendrie Bombach van het Speels Collectief is een goed voorbeeld van iemand die zich door middel van sociaal artistiek theater emotioneel verder heeft ontwikkeld. In het interview gaf hij aan dat hij meer vrienden heeft gemaakt en makkelijker sociale interactie aangaat met andere mensen: 'Ik heb geleerd om met andere mensen om te gaan en om samen plezier te hebben'.

Verbondenheid

Nussbaum beschrijft dat verbondenheid gaat over het samen leven met andere mensen. Dat je je zorgen kunt maken om andere mensen, dat je sociale interactie kunt aangaan en dat je kunt inleven in iemand anders. Ook is het bij verbondenheid belangrijk dat er niet gediscrimineerd wordt en dat er oog is voor andermans religie, seksualiteit en etniciteit. Hierin pleit ze ervoor dat het belangrijk is om organisaties in stand te houden die hierin een bijdrage leveren (Nussbaum, 34).

Rodenburg vertelt dat verbondenheid in de groep spelers erg belangrijk is: 'Veel cliënten hebben toch problemen in de sociale interactie en daarin verbinding met anderen aan gaan. In een groep doen ze hierin hopelijk succesvolle ervaringen op en kunnen ze deze ervaringen inzetten in andere domeinen van hun leven. Dat is een hele belangrijke waarde'. Binnen een sociaal artistieke praktijk is hier dus zeker aandacht voor. De spelers leren sociale interactie aan te gaan en om zich in te leven in anderen. Speelster Veerle Wijnheymer van Theater Klare Taal zegt hierover: 'Ik hou van acteren. Je kan verschillende rollen spelen. Ik vind het leuk om een typetje te spelen. Dan leer je ook verschillende rollen kennen en kan je even iemand anders zijn.' De spelers leren dus, door middel van het acteren, zich te verplaatsen in iemand anders.

Daarnaast speelt verbondenheid met de groep ook een grote rol voor de spelers. Joanne van Beek van het Speels Collectief zegt: 'Ik vind het fijn dat ik kan samenspelen met mensen met een beperking. Soms worden mensen met een beperking niet echt geaccepteerd. Of dat mensen vinden dat er iets aan je mankeert. Hier accepteert iedereen je gewoon en iedereen heeft iets anders. Dat vind ik wel mooi. Dat je hier niet gepest wordt, omdat je iets hebt en dat is in de buitenwereld wel.' De sociaal artistieke praktijk zorgt dus ook voor een veilige haven waarin de spelers zich verbonden voelen met elkaar.

Spel

Het vermogen om te lachen en te spelen en om te genieten van recreatieve activiteiten (Nussbaum, 35). De Groot beschrijft dat ze ongeremd zijn in hun spel: 'Hierin voelen ze niet veel blokkades. Door middel van spel kunnen de cliënten leren om hun emoties beter te uiten. Als ze leren om betekenis te geven aan bepaalde emoties en gedachten en leren om hierop te reflecteren is dat heel erg waardevol.' Uit de interviews met de spelers blijkt ook dat ze echt genieten van de theateractiviteiten en dat ze er iedere week weer naar uitkijken. Bombach: 'Door het Speels Collectief heb ik weer energie voor de hele week'.

Verbondenheid, spel, fantasie en gedachtes en emoties zijn dus belangrijke aspecten voor de spelers binnen de sociaal-artistieke praktijken. Als de spelers zich vrij voelen om ongeremd hun fantasie en emoties met elkaar te delen draagt dit bij aan hun gevoel van een waardig leven. De verbondenheid die ze met elkaar voelen binnen de groep draagt hier ook aan bij. Door middel van spelvormen oefenen de spelers met het vergroten van deze capabilities. Nussbaum beschrijft in haar boek dat een waardig leven voor mensen begint bij het erkennen van deze capabilities en dat elk mens de gelegenheid moet krijgen om hierin te groeien (Nussbaum, 45). De sociaal-artistieke praktijken zorgen voor de juiste voorwaarden waarin spelers met deze capabilities kunnen experimenteren en hierin kunnen groeien. Het is belangrijk dat beleidsmakers en opdrachtgevers, van bijvoorbeeld

zorgpartijen, zich hiervan bewust zijn. Zo ontstaat er steeds meer begrip en maatschappelijke urgentie voor sociaal artistieke praktijken.

Hoofdstuk 4 Financiële haalbaarheid

4.1 Financiële haalbaarheid

De financiële rol van opdrachtgevers, zoals zorgaanbieders of gemeentes, is binnen de samenwerking met sociaal-artistieke praktijken vaak gering. Hierin liggen nog heel veel kansen voor het oprapen. In dit hoofdstuk ga ik daar dieper op in en leg ik uit op welke manieren sociaal-artistieke praktijken gefinancierd worden. Er zijn verschillende soorten sociaal-artistieke praktijken. Sommige praktijken zijn dagbestedingsplekken van welzijnsorganisaties of grote zorgaanbieders, zoals van Siza en Driestroom. Anderen werken zelfstandig; de praktijken worden dan door zorgorganisaties of andere partijen 'ingehuurd' als dagbestedingsplek. Er is dan sprake van onderaannemerschap. Het Speels Collectief zit in onderaannemerschap bij Siza. Zij zijn een zelfstandige praktijk met twee artistieke professionals die door Siza wordt ingehuurd. Veel cliënten van Siza, maar ook cliënten van andere zorgpartijen, spelen bij het Speels Collectief. De samenwerking willen ze verduurzamen. Daar ga ik in hoofdstuk 5 dieper op in. Theater Klare Taal is een vaste werkpost/ dagbestedingsplek van stichting de Driestroom. Vanuit de Driestroom wordt er ook betaald voor een sociale professional. In dit geval is dat dus Marieke de Groot. Bij het Speels Collectief is dit niet geval. Zij hebben geen beschikking over een sociale professional vanuit Siza.

Waar je ook werkt in de zorg: je bent en blijft als sociaal-artistieke praktijk afhankelijk van wat er beschikbaar is via aanbestedingen van gemeentes of via indicatiegelden van cliënten. Dat zijn de directe financieringsbronnen. Het indicatiegeld van de deelnemers (cliënten) of budget van de aanbestedingen wordt uitbetaald aan de sociaal-artistieke praktijk via de desbetreffende (zorg)partij. Dit budget wordt dan onder andere besteed aan de huur van de locatie, het artistieke materiaal en het salaris van de sociale en artistieke professional.

De financiële situatie is voor sociaal-artistieke praktijken niet altijd stabiel. Dit kan komen doordat bijvoorbeeld de huur van de locatie te hoog is, het budget van de aanbesteding niet toereikend is of dat er te weinig cliënten in een groep zijn: dus minder indicatiegeld. De Groot geeft aan dat Theater Klare Taal ieder jaar verlies draait. Het gat in de begroting moet altijd gedicht worden door andere financiële potjes bij de Driestroom. De huur van het theater waar ze repeteerden is erg hoog. Nu zijn ze verhuisd naar een andere locatie, wat voor de spelers beter is. Hier zijn minder prikkels en is het rustiger. Helaas is de huur nog even hoog en blijven ze verlies draaien.

De Groot weet niet hoelang deze situatie nog houdbaar is en maakt zich hier ook zorgen over: 'Vooralsnog gaat onze organisatie ieder jaar akkoord met een verlies op de begroting, maar die mag niet groeien. Dus we moeten wel echt kijken naar of we de inkomsten kunnen laten dalen of stijgen. Nu is het erg moeilijk. Als dit zo door gaat, kan ik me voorstellen dat de organisatie de boel misschien wel moet afbreken. Deze situatie remt onze ontwikkeling of om het aantrekkelijker te maken voor nieuwe cliënten'. Doordat de financiële middelen schaars zijn bij Theater Klare Taal, kan er niet worden geïnvesteerd in nieuw materiaal of in het organiseren van nieuwe optredens voor publiek. Het inzetten van extra begeleiding, vervoer en de huur van een zaal zijn kosten die ze op dit moment niet kunnen dragen. De Groot geeft aan dat dit Theater Klare Taal remt in zijn ontwikkeling

en plannen voor de toekomst. De deelnemers zijn hier uiteindelijk ook de dupe van, doordat ze bijvoorbeeld minder kans krijgen op optredens etc.

Ondersteuning van een sociale professional binnen een sociaal-artistieke praktijk is prettig, maar kan financieel gezien niet altijd geregeld worden. Als er te weinig deelnemers zijn, zijn de inkomsten vanuit de indicatiegelden te laag om bijvoorbeeld een sociale professional te betalen. Dit geldt voornamelijk voor sociaal-artistieke praktijken in onderaannemerschap, omdat zij niet tot nauwelijks kunnen terugvallen op andere budgetten van een grote zorgaanbieder. Zij zijn zelf verantwoordelijk voor hun financiële middelen. Hierdoor kan het gebeuren dat een sociaal-artistieke praktijk verlies draait en dit op een andere manier moet aanvullen. Het verhogen van het aantal deelnemers is helaas niet altijd een oplossing, omdat er daardoor te weinig ruimte is voor individuele begeleiding en het creëren van een veilige groepssfeer. Om als zelfstandige sociaal-artistieke praktijk in aanmerking te komen voor subsidie moet je toch wel samenwerkingen aangaan met andere praktijken of zorgpartijen. Dit blijkt uit steeds meer subsidiecriteria van verschillende fondsen. Dit geldt ook voor de aanbestedingen van de gemeente. Rodenburg geeft aan dat gemeentes steeds meer af willen van de kleinere contracten en gaan liever in zee met zorgorganisaties die op meerder terreinen zorg kunnen bieden. Dit is voor hen minder werk en een grote zorgpartij kan voor verschillende zorgvragen van burgers worden ingezet.

4.2 Samen cultuur maken

Om de cultuurdeelname en –beleving van zoveel mogelijk groepen te bevorderen heeft het Fonds Cultuurparticipatie (FCP) de stimuleringsregeling ‘Samen cultuur maken’ geïnitieerd. Deze regeling is onderdeel van het Programma Cultuurparticipatie 2021-2024 en moet er voor zorgen dat er nieuwe initiatieven mogelijk worden gemaakt en dat bestaande activiteiten zich verbreden of verdiepen. Een belangrijk middel om het doel te bereiken is het aanjagen van nauwere samenwerking en ontmoeting tussen makers, initiatiefnemers en/of deelnemers uit de culturele sector en het sociaal domein. Het Programma Cultuurparticipatie bestaat uit drie onderdelen die nauw met elkaar zijn verweven. Daar is de stimuleringsregeling één van. De andere onderdelen zijn het delen van kennis onderling (duurzaamheid bevorderen) en het zichtbaar maken van cultuur waarbij cultuurmakers en hun beleving centraal staan. (FCP, 2020).

De stimuleringsregeling is bedoeld om te investeren in bestaande en nieuwe projecten op het gebied van inclusieve cultuurparticipatie. Het FCP is op zoek naar initiatieven of projecten die verschillen in cultuurdeelname verkleinen, bijvoorbeeld op het gebied van armoede, eenzaamheid en sociale integratie. Ook zijn ze op zoek naar instellingen of organisaties die hier ambitie in hebben. Met dit vierjarig programma wil het FCP, samen met het Ministerie van OCW en het LKCA, iedereen gelijke kansen bieden om deel te nemen aan het culturele leven (FCP, 2020).

Deze stimuleringsregeling is bijzonder voor een fonds dat zich richt op cultuurparticipatie en altijd de artistieke kwaliteit voorop stelt. Dit betekent dat het fonds naast artistieke waarde ook waarde hecht aan sociale waarde. Het fonds zet zich hier voor in, omdat dit zorgt voor meer inclusie. Het fonds wil bereiken dat op het gebied van cultuurparticipatie meer toegankelijkheid en deelname ontstaat voor alle mensen. Deze nieuwe regeling biedt kansen voor sociaal-artistieke praktijken om zich verder te ontwikkelen en om samenwerkingen aan te gaan met bijvoorbeeld zorgaanbieders in het sociaal domein. Er kan ervaring worden opgedaan in een gelijkwaardige samenwerking, waarin oog is voor een balans tussen sociale en artistieke waarden. In de volgende alinea geef ik een voorbeeld van zo'n samenwerking.

4.3 Theater zonder beperking

Een goed voorbeeld van een duurzame en mooie samenwerking is het project 'Theater zonder Beperking'. Speels Collectief en Siza hebben een subsidieaanvraag gedaan voor de aanloopregeling 'Cultuur maken verbreden' van het Fonds Cultuurparticipatie. Deze aanvraag is goedgekeurd. Cultuur Oost heeft bijgedragen tot het tot stand komen van het projectplan en de aanvraag door middel van advies en begeleiding. Daarnaast heeft Cultuur Oost de samenwerking tussen Siza en het Speels Collectief verder aangejaagd. Samen zetten Siza en het Speels Collectief zich in voor verbreding, verdieping en verduurzaming van het sociaal-artistieke aanbod. Daarnaast wordt er ook een sociale professional aangesteld (vergelijkbaar met Marieke de Groot van Theater Klare Taal). Hieronder geef ik een korte samenvatting weer uit hun projectplan 'Theater zonder Beperking':

Een van de ontwikkelingen zal gaan over het aantal deelnemers. Speels Collectief heeft twee groepen van spelers met beperking en spelers zonder beperking. Het aantal spelers van deze groepen willen ze vergroten. Binnen een niet normatieve samenstelling werken is voor hen een voorwaarde om samen te creëren. Daarnaast richten ze een derde gemixte groep op van zes spelers, waarin ook professionals meespelen en dansen. Hier gaat een selectieproces aan vooraf. Met alle drie groepen gaat Speels Collectief een voorstelling maken die ze zullen uitvoeren bij Siza, ArtEZ en HAN. Bij de derde groep bestaat de intentie om ook op te treden op professionele podia (Siza en het Speels Collectief, 8).

Een van de missies van Speels Collectief is dat de theaterlessen en repetities niet enkel dienen als dagbesteding, maar ook als arbeidstoeleiding (bijvoorbeeld naar betaald- of vrijwilligerswerk). Siza en Speels Collectief streven samen naar destigmatisering van mensen met een beperking en van de kunst waaraan mensen met een beperking deelnemen. Bij alle nieuwe voorstellingen die worden gemaakt, wordt een uitwisseling met het publiek georganiseerd in de vorm van een nagesprek of workshop. Het publiek bestaat voornamelijk uit familieleden en bekenden van de deelnemers. Toch willen ze zich ook inzetten om ander soort publiek te betrekken, zoals beleidsmakers en opdrachtgevers. Binnen de samenwerking worden ook ArtEZ, HAN en Cultuur Oost als extra samenwerkingspartners bij het project betrokken. Cultuur Oost ondersteunt Speels Collectief bijvoorbeeld bij het benaderen van professionele podia in Gelderland voor programmering. Daarnaast meet en beschrijft Cultuur Oost de impact van het project in een onderzoekspublicatie die zij deelt in haar netwerk.

De sociaal-artistieke samenwerking tussen Siza en Speels Collectief speelt in op duurzaamheid. Een essentieel onderdeel is het creëren van draagvlak voor de visie van Speels Collectief en impact bij Siza. Hoe meer zorgprofessionals kennismaken met de positieve effecten van het sociaal-artistieke theater, hoe groter de bereidwilligheid zal zijn om de samenwerking aan te gaan. De ervaringen van de spelers worden centraal gesteld en krijgen op een theatrale manier een podium; perspectieven die doorgaans weinig waarde lijken te hebben worden bespreekbaar gemaakt en tot kunst verheven. Dit maakt dat spelers zich krachtig voelen. Speels Collectief werkt vanuit een sociaal-artistieke formule die bijdraagt aan de kwaliteit van leven van de spelers. Het project zorgt er ook voor dat het aantal spelers wordt vergroot (Siza en het Speels Collectief, 8).

Doordat Speels Collectief samen met Siza en andere samenwerkingspartners gaat deelnemen aan de subsidieregeling 'Samen cultuur maken verbreden' krijgen ze meer financiële armslag en kunnen ze zich nog meer gaan richten op hun ontwikkeling. Hierdoor krijgen ze de kans om een sociale professional in te huren, nieuwe voorstellingen te maken en de spelers nog meer in hun kracht te zetten. Dit voorbeeld geeft ook weer aan dat financiële stabiliteit van cruciaal belang is voor het voortbestaan en ontwikkeling van sociaal-artistieke praktijken.

Hoofdstuk 5 Samenwerkingen

5.1 Duurzame samenwerkingen

Sommige sociaal-artistische praktijken hebben een duurzame samenwerking met een zorgpartij of welzijnsorganisatie, anderen hebben nog een lange weg in hun ontwikkeling te gaan. Wanneer spreek je van een duurzame samenwerking en wat is hiervoor nodig? Ik sprak hierover met Diana Rodenburg van Siza. Siza en het Speels Collectief zijn het afgelopen jaar namelijk begonnen met het verduurzamen van hun samenwerking. Rodenburg vindt het belangrijk dat de sociaal-artistische praktijk aan een aantal voorwaarden voldoet, voordat ze een samenwerking aangaat. Er moet ruimte zijn voor genoeg deelnemers en zij moeten ondersteund worden in hun professionele ontwikkeling, zowel op sociaal als artistiek vlak. Op deze manier kunnen deelnemers groeien binnen hun eigen kwaliteiten en stappen zetten binnen de maatschappij. Soms kan een dagbestedingsplek ook leiden naar betaald- of vrijwilligers werk of meer zelfstandigheid bevorderen bij deelnemers in hun woonsituatie. Rodenburg geeft aan dat de cliënten, door te spelen bij het Speels Collectief, een reden hebben gekregen om ergens naar toe te gaan en de dag zinvol te besteden. 'Dit kan een aanleiding of zetje geven naar activerend werk, zoals vrijwilligerswerk of een stageplek. Het is belangrijk dat het Speels Collectief zich hier ook van bewust is en dat die mogelijkheden er voor hun spelers is.'

Ondernemerschap en profilering van de sociaal-artistische praktijk zijn ook van belang, vindt Rodenburg. De praktijk moet zichtbaar zijn binnen de zorg/ welzijnsorganisatie waarmee ze een samenwerking zijn aangegaan. Medewerkers moeten op de hoogte zijn van de sociaal-artistische praktijk, zodat zij eventueel ook nieuwe deelnemers, die zij begeleiden, naar de praktijk kunnen toe leiden. Daarnaast is het ook belangrijk dat ze zich ondernemend opstellen, zodat er meer financiële middelen beschikbaar komen en hierin stabiliteit ontstaat. Rodenburg vertelt dat het belangrijk is dat er vanuit de managementlaag van Siza erkenning wordt gegeven aan het Speels Collectief: dat ze worden opgemerkt. 'Wij faciliteren en geven erkenning, maar zij moeten ook aantonen dat ze kunnen leveren wat ze beloven. Daar heb ik vertrouwen in. De groep cliënten wordt ook groter. Het Speels Collectief komt steeds meer de organisatie in van Siza en dat merken de medewerkers ook op'. De samenwerking tussen Siza en het Speels Collectief wordt op deze manier steeds duurzamer.

De Groot vindt dat er voor Theater Klare Taal genoeg draagvlak is binnen de Driestroom. Ze geeft aan dat het management het sociaal-artistisch theater ook belangrijk vindt. 'Onze directeur houdt namelijk erg van theater. Daarom gaan ze steeds akkoord met ons gat in de begroting en vullen ze dit op met andere potjes. Als we andere samenwerkingen aangaan, zoals met ArtEZ, proberen we altijd langdurige samenwerkingen aan te gaan. We hebben met hen gelijk een covenant voor een aantal jaar ondertekend. Dit maakt de samenwerking ook duurzaam. Daarmee zorg je ervoor dat je aan elkaar verbonden blijft'. Langdurige samenwerkingen aangaan met andere partijen is dus ook belangrijk voor sociaal artistieke praktijken. Daarmee zorg je ervoor dat je als partners aan elkaar verbonden blijft, samen verder kunt werken en dat de deelnemers zich verder kunnen ontwikkelen in een nieuwe situatie.

Toch is een samenwerking niet altijd in balans en vergt het veel tijd en energie van beide partijen, zowel van de sociaal-artistische praktijk als van de zorgpartij. Is het niet ook juist de taak van een grote zorgpartij om sociaal-artistische praktijken in te huren of zelf te ontwikkelen in samenwerking met artistieke- en sociale professionals? Hierdoor geven zij cliënten nog meer de gelegenheid om te participeren binnen een sociaal artistieke praktijk. Een grote zorgpartij kan zich hierin ook

ondernemend opstellen en zich hierin profileren. Als allebei de partijen meer toenadering tot elkaar zoeken en de verantwoordelijkheid samen oppakken kunnen er pas duurzame samenwerkingen ontstaan. Dan kan een sociaal-artistieke praktijk zich verder ontwikkelen en echt floreren.

5.2 Samenwerking tussen sociaal en artistiek

Binnen een sociaal artistieke praktijk werken sociale en artistieke professionals vaak samen. Xanne Mensinga heeft in haar onderzoek 'Towards Successful Cultural Interventions (Socio-artistic Practices): Enhancing the Collaboration between the Artistic Domain and the Public Health Domain' (2019) beschreven welke voorwaarden er belangrijk zijn voor een vruchtbare samenwerking. Mensinga heeft hierbij ingezoomd op het artistieke domein en het sociale domein. Het is in een samenwerking belangrijk dat professionals zich gelijkwaardig voelen en dat er een wederzijdse connectie is. Dit is volgens haar het beste te bewerkstelligen wanneer professionals een open mindset hebben, dezelfde ervaringen met elkaar delen en wanneer zij zichzelf kwetsbaar opstellen in bijvoorbeeld een maakproces. Hierbij geeft ze ook aan dat intrinsieke motivatie en de bewustwording van de waardes van sociaal artistieke projecten noodzakelijk zijn. Gedeelde vaardigheden lijken verder niks toe te voegen aan de samenwerking. Mensinga benadrukt dat het gunstig is als studenten van het artistieke- en het sociale domein elkaar in een vroeg stadium al leren kennen en met elkaar een samenwerking aangaan. Dit zorgt voor verbondenheid en begrip naar elkaars studie en manier van werken. (Mensinga, 12).

De Groot geeft aan dat de samenwerking tussen haar en Caro Wicher (artistiek professional bij Theater Klare Taal) erg goed gaat. 'Ik moet haar werkwijze begrijpen en zij de mijne. We zijn een goede combinatie: een gouden duo. We versterken elkaars kwaliteiten. Als we een persoonlijk gesprek moeten voeren met een cliënt n.a.v. een gebeurtenis, dan doen we dat ook altijd met zijn tweeën, zodat we gelijk op de hoogte zijn. Dat beide soorten professionals aanwezig zijn zie ik wel echt als een voorwaarde om een sociaal-artistieke praktijk te laten slagen'. Ik ben het met De Groot eens. Ik vind het belangrijk dat er ook een sociale professionals aanwezig is, omdat zij de vertaling kunnen maken naar de hulpvragen van de cliënten, de deelnemers. Sociale professionals kunnen de verbinding maken in wat een deelnemer nodig heeft in een sociaal-artistieke praktijk. Het sociale versterkt het artistieke en andersom.

Hoofdstuk 6 Conclusie en aanbevelingen

6.1 Antwoord op de onderzoeksvraag

In dit hoofdstuk geef ik antwoord op de onderzoeksvraag:

Welke verschillende waardes schrijven opdrachtgevers, sociale professionals en deelnemers toe aan sociaal-artistieke praktijken en welke uitdagingen zijn er op het gebied van samenwerkingen en financiële stabiliteit?

Uit de interviews zijn heel veel verschillende soorten waardes naar voren gekomen. Een aantal waardes die werden genoemd zijn: het hebben van sociale contacten, erbij horen, lekker in je vel zitten, steun van anderen krijgen, zinvolle dingen doen, jezelf accepteren, concentreren, communiceren, levenslust, leren acteren, jezelf kunnen verplaatsen in iemand, en serieus genomen worden. De conclusie kan worden getrokken dat sociaal-artistieke praktijken op verschillende manieren een positieve bijdrage leveren aan het leven van de deelnemers. Het deelnemen aan de sociaal-artistieke praktijk en het samen spelen met een groep andere gelijkstemde spelers geeft betekenis aan hun leven. Het geeft de deelnemers een gevoel van eigenwaarde en een zinvolle invulling van de dag. Ze voelen zich serieus genomen en onderdeel van de maatschappij. De waardes die zowel de vier spelers als Marieke de Groot en Diana Rodenburg hebben benoemd komen in essentie met elkaar overeen. Waar de Groot en Rodenburg meer de waardes benoemen op het sociale vlak noemen de spelers ook veel waardes op artistiek vlak, zoals het leren acteren en tekst onthouden. Dat zijn voor de spelers ook belangrijke waardes.

De vijf verschillende theorieën waarin ik de genoemde waardes met elkaar heb vergeleken hebben geholpen om verschillende aspecten van de beschreven waardes te belichten. De theorie van Jansen heeft er voor gezorgd dat er inzicht is gekomen in instrumentele, intrinsieke en constructieve waarde. Hierin is duidelijk geworden dat De Groot en Rodenburg veel inzetten op instrumentele waarde voor de spelers: bijvoorbeeld het ontwikkelen van sociale competenties door middel van artistieke activiteiten. De spelers praten vooral over hun intrinsieke waardes: hun motivatie om te spelen in een sociaal-artistiek theater en waarom ze het zo leuk vinden. Hierdoor is de betekenis van kunst in hun leven naar voren gekomen. De spelers praten ook over wat ze geleerd hebben (instrumenteel) en op welke manier dit betekenis heeft voor hun leven (constructief). De spelers zijn zich niet altijd bewust van deze processen, persoonlijke ontwikkelingen en welke waardes hieraan verbonden zijn. De professionals zijn zich hier wel van bewust en kunnen hierdoor de spelers veel bieden.

Flemming maakt onderscheid in leren door de kunst en leren over de kunsten. Hierin kwam naar voren dat het belangrijk is dat er een goede balans is tussen deze twee dimensies voor een sociaal artistieke praktijk. Daarnaast kwam ook naar voren dat de dimensie 'leren over de kunsten' niet hetzelfde is als de intrinsieke waarde, beschreven door Erik Jansen. Intrinsieke waarde gaat over je eigen kunstzinnige expressie waarin jezelf als persoon centraal staat. 'Leren over de kunsten' gaat juist over traditie en over het waarborgen van artistieke kwaliteit.

Het model Positieve Gezondheid van Machteld Huber heeft inzicht gecreëerd op welke manier sociaal-artistieke praktijken bijdragen aan de gezondheid van de deelnemers. Het mentaal welbevinden, het kunnen meedoen en zinvol leven waren hierin de belangrijkste opbrengsten. De theorie met betrekking tot het Waardigheidsparadigma heeft er voor gezorgd dat de denkkaders van zorgprofessionals m.b.t. deelnemers duidelijker is geworden. Het waardigheidsparadigma is een heel mooi denkkader om met mensen met een ondersteuningsvraag te werken. In de optiek van een

zorgprofessional is een cliënt een volwaardig mens met verlangens en dromen, maar je moet als zorgprofessional ook de beperking van de cliënt niet uit het oog verliezen. Anders doe je de cliënt ook geen recht aan.

Martha Nussbaum beschreef in haar theorie 'Central Capabilities' op welke manier mensen een waardig leven kunnen leiden. Fantasie, spel, emoties en verbondenheid zorgen mede voor het gevoel van waardigheid bij deelnemers. Sociaal-artistieke praktijken dragen hier ook aan bij. Hoe verschillend de vier theorieën ook zijn, ze maken één punt heel duidelijk: sociaal-artistieke praktijken zijn zeker van waarde!

Het tweede deel van de onderzoeksvraag gaat over financiële stabiliteit en samenwerkingen van sociaal-artistieke praktijken. Uit het onderzoek is gebleken dat de financiële stabiliteit van sociaal-artistieke praktijken heel erg afhangt van een aantal factoren: met wie werken ze samen? Op welke manier is deze samenwerking opgebouwd? Kunnen ze financiële steun krijgen bij hun samenwerkingspartners? Zijn er genoeg cliënten om genoeg indicatiegeld te krijgen? Komen ze in aanmerking voor een aanbesteding van de gemeente? Als deze factoren niet gunstig zijn, zoals te weinig cliënten, kan een sociaal-artistieke praktijk financieel kwetsbaar worden. Financiële stabiliteit is heel erg belangrijk voor de ontwikkeling van een praktijk. Op deze manier kunnen ze plannen maken voor de toekomst en verder uitbouwen.

Daarnaast is een duurzame samenwerking met andere partijen dus ook erg belangrijk. Door langdurige samenwerkingen aan te gaan is er een groter bereik, meer naamsbekendheid voor de praktijk en komen er nieuwe dynamieken. Een nieuwe dynamiek voor een praktijk kan bijvoorbeeld zijn dat er studenten van een theateropleiding stage komen lopen en leren om met de deelnemers theater te maken. Dit kan ook een positief effect hebben op de deelnemers. De samenwerking tussen sociale en artistieke professionals is ook erg belangrijk. Zij moeten goed op elkaar ingespeeld zijn en van elkaars werkwijze op de hoogte zijn.

6.2 Aanbevelingen

Uit het onderzoek heb ik een aantal aanbevelingen geformuleerd. Deze aanbevelingen zijn ter inspiratie voor professionals die werken in sociaal-artistieke praktijken en voor beleidsmakers en opdrachtgevers. Daarnaast richt ik mij ook tot Cultuur Oost, mijn opdrachtgever.

Aanbevelingen Cultuur Oost:

- Zet het sociaal-artistiek werken nog meer op de kaart in Gelderland. Dit wordt al goed gedaan door de geplande buzztours en de publicatie. Zorg ervoor dat gemeentes de kracht van het sociaal artistiek werken ervaren, beleven en zien. Maak hier een jaarlijkse happening van door hier elk jaar in een specifieke maand of week aandacht aan te besteden. Door er ieder jaar bij stil te staan, komt er structurele aandacht voor sociaal-artistiek werken. Dit kan bijvoorbeeld bereikt worden door het organiseren van inspiratiesessies. Denk hierbij aan een optreden van het Speels Collectief of Theater Klare Taal of een tentoonstelling van kunstwerken van deelnemers. Hierin is het belangrijk dat de deelnemers van de sociaal-artistieke praktijken aan het woord komen en dat beleidsmakers en opdrachtgevers met hen (op een veilige manier) in gesprek kunnen gaan.
- Bespreek met gemeentes of er afspraken met betrekking tot sociaal-artistieke praktijken gemaakt kunnen worden en leg dit vast in convenanten. Deze afspraken kunnen bijvoorbeeld gaan over het vormen van een gedeelde visie met verschillende partijen, inzetten op

samenwerking tussen verschillende domeinen (cultuur- en sociaal domein) of voor het openen van bepaalde gemeentesubsidies voor sociaal-artistische praktijken. Laat deze convenanten ondertekenen door alle betrokken partijen (zorgaanbieders, sociaal artistieke praktijken en gemeentes). Op deze manier is er een commitment om met elkaar samen te werken aan bepaalde doelen en afspraken. De adviseurs van de pijler samenleving kunnen hier ook veel in betekenen.

- Zet ook nog meer in op social media en andere communicatiekanalen (bijv. de nieuwsbrief). Deel best practises van sociaal-artistische praktijken via de social media kanalen van Cultuur Oost, maar kaart ook de knelpunten van sociaal-artistische praktijken aan (bijv. over financiële instabiliteit). Dit zorgt voor nog meer draagvlak en begrip bij onze achterban.
- Het opzetten van een netwerk rond sociaal-artistiek werken. Dit netwerk kan er voor zorgen dat professionals binnen deze praktijken kennis en ervaringen kunnen uitwisselen met elkaar. Hierdoor leren ze van elkaar en kunnen ze elkaar ook steunen als dit nodig is. Sociale- en artistieke professionals kunnen hierdoor hun visie en werkwijze met elkaar delen. Cultuur Oost kan hierin een facilitaire rol opnemen.
- Om intern bij de collega's nog meer draagvlak te creëren voor sociaal-artistiek werken kunnen bijvoorbeeld professionals van het Speels Collectief of Theater Klare Taal presenteren bij een Eet & Weet. Als er ruimte en tijd is kan er ook nog naar een voorstelling worden gegaan met daarna een nagesprek over het belang van sociaal artistiek werken voor de spelers.

Aanbevelingen voor beleidsmakers en opdrachtgevers:

- Kom vooral op bezoek bij sociaal-artistische praktijken. Daardoor ervaar je hoeveel plezier deelnemers hebben en hoe belangrijk de sociaal artistieke praktijk is in hun leven.
- Ga in gesprek met artistieke- en sociale professionals en bespreek met hen waar zij tegen aanlopen in hun werkzaamheden. Dit zorgt voor meer begrip en nieuwe inzichten.
- Bespreek de mogelijkheden binnen je eigen team voor andere financieringsbronnen voor sociaal-artistische praktijken. Voor beleidsmakers bij de gemeente: Is er een startsubsidie mogelijk? Kan dit bijvoorbeeld worden gerealiseerd in samenwerking met een ander domein? Voor opdrachtgevers bij zorgpartijen: Is er een alternatieve geldbron mogelijk? (dus niet alleen de indicatiegelden van cliënten) Kunnen we samenwerken met andere partijen om meer financiële stabiliteit te krijgen? Kunnen we hierin een fonds aanschrijven? Door voldoende financiële spreiding en stabiliteit kan een praktijk zich verder ontwikkelen.
- Wees nieuwsgierig en laat je verrassen!

Aanbevelingen voor professionals in sociaal artistieke praktijken:

- Zorg voor voldoende draagvlak binnen de samenwerkende organisatie (bijv. de zorgaanbieder). Profilering is hierin erg belangrijk (intern en extern). Dit kan zorgen voor meer naamsbekendheid en misschien aanwas van nieuwe deelnemers. Zet in op duurzaamheid binnen de samenwerking en kijk samen naar het ontwikkelen van jaardoelen en naar een goede planning. Een goede toekomstvisie en planning zorgen voor gezamenlijke energie over verder te werken.

- De samenwerking tussen sociale- en artistieke professionals is erg belangrijk: zorg onderling voor een goede afstemming. Probeer elkaars taal en werkwijze te begrijpen en te leren. Heb ook geduld met elkaar als de samenwerking even niet lukt.
- Ga op zoek naar alternatieve geldbronnen (dus niet alleen van de indicatiegelden van cliënten). Ga in gesprek met de plaatselijke gemeente of je samenwerkingspartner. Bespreek samen wat er financieel nog meer mogelijk is. Hierdoor is er ruimte voor meer groei en eventueel financiële ruimte voor aanschaf van nieuw materiaal.
- Zoek de samenwerking op met andere sociaal-artistieke praktijken. Kan er bijvoorbeeld samen subsidie worden aangevraagd voor een mooi project? Deze samenwerking kan veel opleveren. Je deelt ervaringen en inzichten met elkaar, waardoor je kennis op doet. Financieel kan een nieuwe samenwerking ook in je voordeel werken, doordat er op deze manier wel subsidie kan binnen komen.
- Zoek de samenwerking op met HBO- of MBO scholen. Is er een mogelijkheid voor het aanbieden van een stageplek? De spelers leren hiervan, maar ook jijzelf als sociaal- of artistiek professional.
- Blijft goed luisteren en aandacht geven aan de spelers: zitten zij nog op hun plek? Is er misschien een mogelijkheid voor arbeidstoeleiding, zoals vrijwilligerswerk? Op welke manier kan ik ze blijven uitdagen?
- Probeer het publiek te blijven betrekken bij sociaal-artistiek werken, bijvoorbeeld door middel van een voor- of nagesprek. Is er misschien een mogelijkheid om voor ambtenaren of een schoolklas op te treden?
- Wees bewust van de locatie van de sociaal-artistieke praktijk. Kan er bijvoorbeeld verbinding worden gelegd met de wijk en de voorzieningen in de wijk? Bijvoorbeeld een optreden of expositie in een verzorgingstehuis. Kunnen en willen de ouderen misschien een aantal keer participeren in de sociaal-artistieke praktijk? Hierin zijn heel veel mogelijkheden te ontdekken. Ga hiervoor ook in gesprek met de wijkregisseur van de gemeente of welzijnswerkers.

Bibliografie

- Berg, H. 'Dit is de kracht van kunst in zorg en welzijn: Onderzoek naar de effecten van cultuurparticipatie voor mensen met een ondersteuningsvraag', Cultuur Oost, 2019, p. 3-6.
- Cultuur Oost, 'Jaarplan 2020: De kracht van kunst en cultuur: uitwerking visiedocument 2020', Cultuur Oost, 2019, pp. 5 – 15.
- Engelshoven, I. *Uitgangspunten Cultuurbeleid 2021-2024*, Ministerie van Cultuur, Onderwijs en Wetenschap, 2019, p.10.
- Engen, van L., 'Diversiteit en inclusie: hoe denken wij daarover bij Cultuur Oost?', 2020.
- FCP, 'Samen Cultuur maken verbreden (aanloopregeling)', 2020.
<https://cultuurparticipatie.nl/subsidie-aanvragen/19/samen-cultuurmaken-verbreden-aanloopregeling>
- Figdor, R., Lankester, W., Bleijerveld, B., Doctor, I. 'Reisgezelschap Kunst en Maatschappelijke Inclusie: In samenwerking de koers uitstippelen', 2017, pp. 1 – 5.
- Figdor, R. Voorwoord Publicatie: : 'De veranderkracht van sociaal-artistiek samenwerken'. *Onderweg naar een gedeelde visie en werkwijze*, 2020, p.1.
- Flemming, M. 'Learning in and Trough the Arts'. *The Routledge International Handbook of Creative Learning*, 2011, pp. 177-180.
- Huber, M. 'Samenwerken aan positieve gezondheid', Institute for Positive Health, 2014.
<https://iph.nl/>
- Jansen, E., Art and Creativity as Capability: Utilizing Art in Social Work Education. *Social Dialogue*, 2018, p. 33-36.
- Nussbaum, M. *Creating Capabilities, The Central Capabilities*, Harvard University Press, 2011, pp. 32-45.
- Mensinga, X. 'Towards Successful Cultural Interventions (Socio-artistic Practices): Enhancing the Collaboration between the Artistic Domain and the Public Health Domain', 2019, pp. 12-16.
- Reerink A., The A., & Roelofsen E., 'Van burger-cliënt naar perspectief van waardigheid', Koninklijke van Gorkum, nr. 1, 2017, pp. 60-62.
- Siza en het Speels Collectief, 'Projectplan 'Theater zonder Beperking'', 2020, p.8.
- Wicher, C. 'Samen creëren: de kracht van Theater Klare Taal', 2020, p.1.
- Wicherink, B. 'Contexten van sociaal-artistiek werken en leren', 2020, p. 1.

Bijlage 1:**Interviewguide begeleiders/ opdrachtgevers***Sociaal artistieke praktijk: SAP*

De vragenlijst heb ik gebruikt ter ondersteuning tijdens de interviews. Sommige vragen heb ik niet letterlijk gevraagd, maar in mijn achterhoofd gehouden ter ondersteuning.

Sociale doelstellingen

- Wat zijn volgens u de sociale waarden van de SAP?
- Hoe verhouden deze waarden zich tot de deelnemers binnen de SAP?
- Wat zijn volgens u de sociale doelstellingen van de SAP? Op welke manier worden deze doelen gerealiseerd? Hoe worden deze doelen getoetst?
- Zit er volgens u een goede balans tussen de activiteiten (output) van de SAP en de sociale doelstellingen die zij nastreven? Wat zou hierin verbeterd kunnen worden?
- Waarom vindt u een SAP belangrijk voor deelnemers? (lees cliënten van de organisatie)
- Op welke manier speelt zelfregie en empowerment van de deelnemers een rol binnen de SAP? Wat is uw rol als opdrachtgever hierin?

Artistieke mentaliteit

- Wat zijn volgens u de artistieke waarden van de SAP?
- Hoe verhouden deze waarden zich tot de deelnemers binnen de SAP?
- Hoe ziet u de balans tussen artistieke en sociale waarden binnen een SAP?
- Is er een verbinding met creatieve partners? Zo ja, hoe ziet deze verbinding eruit?
- Wat vindt u van de artistieke output van de SAP? Moet hier een ontwikkeling zichtbaar in zijn?
- Wat zou er volgens u moeten gebeuren op artistiek niveau bij een cliënt? Denkt u hierbij ook aan talentontwikkeling bij cliënten?
- Ziet u een SAP ook als cultuurparticipatie? Of meer als sociale participatie? Of juist gemixt?
- Wat is voor u het verschil tussen creatieve dagbesteding en een SAP? Is er wel een verschil voor u?

Organisatorisch vermogen

- Vindt u het draagvlak voor de SAP binnen uw eigen organisatie (Siza/ Driestroom) belangrijk? Waarom wel of niet?
- Hoe ziet het draagvlak binnen de organisatie voor de SAP eruit? Hoe komt dit tot uiting? Waaraan merkt u dat? Hoe wordt hieraan gewerkt?
- Als het draagvlak niet optimaal is: wat is er dan voor nodig om dit draagvlak te vergroten?
- Hoe ziet de samenwerking eruit tussen de organisatie en de SAP? Welke valkuilen zijn er bijv.?
- Wat is er voor nodig om deze samenwerking te verduurzamen?
- Op welke manier wordt de organisatorische stabiliteit van de SAP gewaarborgd? Wat zijn hierin de valkuilen? Wat gaat al wel goed?
- Welke competenties/ vaardigheden vindt u belangrijk bij sociaal artistieke professionals?
- Moet er volgens u een sociaal - en artistieke professional aanwezig zijn bij een SAP? Waarom wel of niet?

- Op welke manier werken de professionals van de SAP aan hun professionele ontwikkeling? Welke rol speelt u hierin als opdrachtgever?
- Wat vindt u van de productiviteit en efficiëntie van de SAP? Zijn hierin, naar uw mening, verbeterpunten?

Politiek en maatschappelijk draagvlak

- Vind u politieke steun belangrijk voor de SAP? Waarom wel of niet?
- Hoe ziet het politiek draagvlak voor de SAP eruit? Is er bijvoorbeeld goed contact met gemeentes of zijn er wel eens wethouders komen kijken? Wat zijn hierin verbeterpunten/ eventuele vervolgstappen?
- Hoe wordt de SAP naar buiten gepresenteerd/ geprofileerd? Of gebeurt dit heel weinig en waarom dan?
- Wat is volgens u de maatschappelijke impact van de SAP?
- Op welke manier wordt eraan het bereik van de maatschappelijke impact gewerkt?
- Hoe zien de relaties met andere maatschappelijke partners eruit? Wordt er bijv. veel samengewerkt of juist niet? Zijn hierin nog nieuwe mogelijkheden te ontdekken? Welke dan?

Zakelijke mentaliteit

- Welke financiële rol heeft u of uw organisatie binnen de SAP?
- Hoe gaat zo'n aanbesteding bij de gemeente precies in zijn werk? Is erin zo'n aanbesteding ook ruimte om twee professionals te betalen? (sociaal en artistiek)
- Op welke manier wordt de financiële stabiliteit van de SAP gewaarborgd? Wat zijn hierin de valkuilen? Wat gaat al wel goed?
- Welke alternatieve geldbronnen worden nog meer aangehaald? Komt hierin risico nemend of risicomijdend gedrag tot uiting?
- Wat moet er volgens u gebeuren om subsidies voor deze praktijken een meer structurele basis te geven?